

СИЛА

Г. 2-3.

ПРАГА.
1925.

"СПУДЕЙ"

—неперіодичний орган Академічної Громади
Студентів Українського Педагогічного Ін-
ституту ім.М.Драгоманова у Празі.

Видає: Академічна Гро-
мада Студ.Укр. Педаг.
Інст. ім.М.Драгоманова.

Редагує колегія.

Відповідальний редактор —В.Гонзин.

/На правах рукопису/

Хочеться побалакати на тему, що свого часу викликала обмін думок, як із боку "батьків", так і "дітей", на сторінках "Студ.Вісника".

На жаль, занадто сухе й абстрактне ставлення цієї теми привело цю виміну думок до передчасної смерті.

Не забреніли там ноти, що йшли би від серця, чи то від батьківського, багатого досвідом життєвим, чи запального синівського, що так прагне знайти відгук.

Самий факт уміщення цих двох тямок /батьки й діти/ у знаки наведення багато каже: і ініціатори анкети і ті, що забрали голос у ній, мовчки погодилися у своєму скептичному відношенні до такого іменування двох груп, з яких власно і складається висока школа: професорів і студентів.

Сучасні професори і студенти наші є "батьки" й "діти".

А чи не повинні вони бути батьками й дітьми?

Ми знов переживаємо ті часи, коли від 5 заповіді тхне якимось анахронізмом, а золоті слова Христа, до-до дітей, забулися під страшним накопиченням різних експериментів над дитиною й то, здебільшого, побудованих на матеріялістичному ґрунті.

Ми живемо в останніх, але страшних днях розпаду й руйнації творчості, а радісного подиху нового життя ще не чуто.

Найбільше й найцікавіше явище наших днів: поява квазі-будівничих нового життя на Сході / так, принаймні, вони себе рекламували /- з кожним днем ув очах здивованого світу стає лише караваном жуків-могилярників із тілом старого світу.

Принадком збіглося дві події: гибель певних форм одної, хоч і величезної країни, і криза могутнього світозадивлення, криза старого світу.

Світ цей: матеріялізм і раціоналізм.

Може дехто й досі не чує, що ці два кити гинуть.

Але це так, все каже за це.

І чутливе вухо вже схоплює з тасмичних глибин космічних новий, хоч і надзвичайно слабкий, водув нового життя.

Життя, що дасть нові сили виснаженому довгою й яловою аналізою на ґрунті розумувань людству.

Часи, що вмирають, ясно були часами й загибелі традиції.

Українська інтелігенція, як інтелігенція недержавного народу, найбільше підпала впливу цих часів.

Це - риса кожного раба. Зрікаючися свого й не-
навидячи пана, у той самий час стреміти бути най-
більше подібним до нього.

І коли наш нарід у своїй масі, у глибинах жит-
тя свого, свято зберігав чудову традицію панування
батьків, то інтелігенція з цього глузувала.

Та й як же його було, коли сусіди мали "Отпоф
і дітей"!

Це явище відбилось навіть у ґраматиці д-ра
В.Сімовича, де шановний автор, стоячи взагалі на
ґрунті наближення мови до її джерел, до народніх
глибин, даремно апелює до інтелігентів, для яких ця
ґраматика призначена: "Під впливом московської, а
то й німецької /на Буковині/ звички наша інтелі-
генція теж переняла на батьків "тикати".

Розуміється, що ту звичку треба викидати з ужит-
ку, треба завертати назад до нашого рідного "викан-
ня" батькам! Дехто каже, що тиканням навіязуються ду-
же близькі, ширі та сердешні відносини між батька-
ми й дітьми, але це, очеvidячки, неправда!" /В.Сімо-
вич, ґраматика Укр. мови, стр.305, примітка/.

Свою традицію відкинули, бо неподібна була до
чужої!

Тяжко при таких умовах балакати про батьків
і дітей, коли за зразок, за примір наслідування гід-
ний, у цьому випадку беруть традицію народа, що має
славу творця матірної лайки.

Тяжко навертати до традиції батька й сина, ко-
ли навколо це так яскраво тремтять тіні від вели-
тенської постати новітнього Хама.

Тяжко балакати про це нам, історичним безбат-
ченкам.

І коли ми переходимо до нашої високої школи,
то й тут ми безбатченки.

Чи була в нас можливість витворювати традиції,
чи то у професорських, чи студентських колах?

Чи маємо ми тип Українського професора й ук-
раїнського студента?

Чи маємо традицію взаємини професорів і сту-
дентів?

Ні!

Бо не було де її творити, плекати й хоронити,
як святий заповіт од покоління до покоління пере-
даючи.

А чи є радія про це балакати.

Думаємо, що так!

Там, на нашій не своїй землі, залякані батьки
мовчать під пильним доглядом "синів"-комсомольців,
бо благоденствують.

І приходиться нам забирати голос, бо коли ми

тут не витворимо або, принаймні, не кинемо зерна цієї традиції, то знов і знов буде "пропащий час". А чи може нема рації балакати про ширші взаємини батьків і дітей, а обмежитися лише сутоакадемічними відносинами професорів і студентів.

Ні! ми не можемо дозволити собі на таку розкіш. Бо проводирям інтелігенції - професорам - і кандидатам на справжніх інтелігентів - студентам - не треба забувати, що нас обмаль, що кожна сила є на рахунку.

Ми не можемо, так би мовити, спеціалізуватися.

І хоч тепер часи Ів. Франка, коли він сам-один мусив був бути всім, і минули, але всеж ніхто з ліпших синів народу нашого відмовлятися не сміє від участі в борні й підготовці до неї.

І, зрештою, може в силу аномальности складу самого студентства, щодо віку, не приходитьсь балакати саме у площині батьків і дітей?

Думаємо, що тут не в віці справа.

Нам відомі випадки з до-й по-революційних воєнних часів, коли безвусого хлопчину-старшину бородані-козаки батьком називали й у руку цілували, бо чуле і правдиве серце було тут і твердий, рішучий провід, що страху, компромісу й лакомства нещасного не знав.

Приклади з нашого зокілля?

Дадеко ходити не треба.

Хиба ж не бачите батька студентів, а тепер і батька цілої моленої Ч.С.Р. або не бачите його духового сина Д-ра Бенеша?

Повстає це питання, що ж потрібне для того, щоб ми застарі сини-студенти могли мати почування до професури, як до батьків-провідників.

По-перше, щоби цей провід наші професори мали бажання у свої руки, взяти, а взяти вони повинні, бо кому ж більше вести?

Від того, кому більше дано, більше й вимог.

По-друге, незалежно від того як саме вірувати, треба вірувати.

В часах повного безвір'я, в часах доживання матеріальних розцінок, коли лише ледви блимають вогники нового сонця, серед цієї мертвої темряви ненависти і злоби, треба мати відвагу мати віру, а далі мати ще більшу відвагу цю віру свою непохитно обстоювати й нести в життя, перетворюючи його силою свого світлича - серця.

Бо віра без діл - мертва.

А для того, щоби ця віра заграла всіма творчими фарбами й запалила серця "малих сих", треба лицарем шляхотним бути великої богині - Правди.

Віра і правда!

Два моменти, якими горів великий Українець - Тарас і над браком яких у сучасних йому людей уболівав.

Дві старі основи сьогодні знову владно стукотять до наших ще й досі щільно замкнених дверей.
5/XI-25р.

Дм. Чижевський.

НА ТЕМИ ФІЛСОФІЇ ІСТОРІЇ.

Політичні партії можна за характером їх ідеології в загальному поділити на дві великих групи: партії представництва інтересів і партії світогляду. До першої групи треба віднести угруповання, для яких найвищий критерій в їх політичній діяльності є інтереси тієї або іншої групи суспільства: скажемо пролетаріату, великих промисловців, селянства; але також і груп, що не становлять певної об'єктивно-суспільної цілості, і лише вперше в межах партії створюють таку єдність - напр., "демократи" і "республіканці" в Сполуч. Штатах Північної Америки спираються на майже цілком однакові соціально шари суспільства, - боротьба між цими партіями йде тільки з за розподілу урядових місць, які дістають при побіді представники партії, що перемогає. Партії представництва інтересів, розуміється, звичайно не мають сталого програму, або цей програм не грає такої вже визначної ролі в діяльності партії. Змінились інтереси - змінюється й та чергова вимога, за яку бореться в даний мент партія, і ця боротьба за цю вимогу буде полишена, як що інтереси представленої групи зміняться знову або знайдуть для себе легший шлях для задоволення.

Інший характер мають партії світогляду. Це партії, політичною діяльністю котрих керує певний світогляд, що, розуміється, зовсім не жита готовий у масах, а як що живе, то тільки несвідомо, і який треба уперше пронагувати, розповсюдити, довести до свідомості, якомога ширших кол. Ті вимоги, які виставляє партія, у своїй суті залишаються без змін, незалежно від того, яке число прихильників підтримує партію, чи можуть у даний мент гасла партії мати якийнебудь успіх у масах. Ця боротьба за загальні гасла іноді веде до повної загибелі партії - бо програм її костеніє в формулах, що придбали майже сакральне значіння.

Дуже важко було б назвати партію, що в чистому вигляді репрезентує той чи другий тип. Партія, що виходить з оборони інтересів, звичайно зв'язує з ними й якісь елементи "світоглядності", часто може й за для того, щоб закрити занадто вже своєкорисний характер своїх інтересів /напр. поміщицько-реакційні партії там, де велике землеволодіння затримує розвиток країни/. Навпаки, партії світогляду вже через те повинні якось ставитись до оборони інтересів тих чи інших груп, що їх світогляд там чи інде знаходить собі відгомін, і оборона соціальної групи, що переважно перейнята даним світоглядом, переводиться хоч би і не в інтересах цієї групи, так ув інтересах репрезентованого нею світогляду, /пролетаріят захищає не для нього самого, а для соціалізму, селянство - виходячи із інтересів національного розвитку то що/. Але така протилежність двох типів партій різко виступала там, у тих країнах, або в межах тих соціальних груп, де було кілька партій, що обороняли майже ті самі інтереси, але по різному -напр., в оборону пролетаріату ставали й англійські робітничі організації, що боролись за різні конкретні завдання, в залежності від певних обставин та умов, і німецька соціалдемократія, якої програм обіймав не тільки те, що можливо здійснити тепер, але і /в "програмі-максимум"/ намічав шляхи будівництва соціалістичної держави будучини.

По війні угруповання "світоглядні" в значній мірі розширили свої впливи і зміцнили свої позиції. Монархисти в країнах, що перестали бути монархіями і де відновлення монархії не є безпосередньо чимось інтересом; національні партії там, де надії їх обманула історія, і там, де розподілення нації по групах інтересантів небезпечно для будучини нації, підйом активності релігійних угруповань /напр., провідна роля, яку католики відіграли в ряді держав/, захоплення широких мас пролетаріату ідеологічним боком соціалізму /вперше прийняли ідеологію соціалізму англійські робітничі організації, а що ідеологія марксизму їх не задовольняла, - вироблюють певолі власну систему соціальну, нарешті повстання на ґрунті повсякденного суспільного життя утопічних -і тому наскрізь "світоглядних" партій / які, правда, при своїй перемозі дуже легко стають реальними політиками і представниками інтересів/, як комунізм та фашизм. За таким розквітом ідеологічної політики йдуть і ліберальні, консервативні, соціалістичні й інші партії, підновляючи своє ідеологічне вбрання.

Але весь цей пишний квіт "ідеологічної політики" поми що не привів ще до перегляду самих основ політичного світогляду як такого. А такий перегляд є в першу чергу потрібний. Бо хіба це можливо переносити просто із релігійної, етичної або соціально-етичної сфери категорії думання до сфери політичного вчинку, не зревідувавши, не переглянувши цих категорій? Хіба етичну норму можна просто перенести до сфери політичного будівництва? Може вона дозвіл на може виконати завдання підпирати суспільний порядок? Або хіба ідеал національної суверенності можна перевести в дійсність без корегування його реальними силами, що стоять по-за нацією? Як установити "вище благо" для народу. Чи можна класти в основу критерій економічного розвитку, мовляв, господарство процвіте: адже ж при поступі народнього господарства зовсім не процвітають усі групи народні: та, крім того, хіба ж ситий нарід є ідеалом народу/чи то з національного, чи то з космополітичного пункту погляду/.--

Таких питань можна б було поставити десятки -та всі вони вказували б на одне й те саме: неясність перших основ усякої політичної ідеології, до якої не можна просто переносити категорій з інших сфер. А робити так -значить робити свій політичний "світогляд" дуже непевним, отже ненадійним та небезпечним.

Я хочу в першу чергу вказати на кілька понять, які цілком ігноруються сучасними політичними світоглядами, бо їх, як раз, нема де взяти -вони майже зникли й із сучасної філософії історії, тоді як без них політичні світогляди часто є просто обманом і самообманом.

3.

Одна з основних рис сучасних політичних партій -і цієї риси не бракує і партіям, що мають цілий світогляд- є некритичний оптимізм, що до можливості досягнення цілей, які ставить перед партією її світогляд. Розуміється, партія цікавиться питанням, чи є матеріальні можливості виконати це завдання зараз, чи є сприятлива міжнародня ситуація, чи не дозволить досягнути цієї цілі компроміс з іншими партіями й т.д.

Але людська діяльність в усякій галузі людської творчості -також і в сферах значно більш обмежених і простих, ніж сфера політичної творчості, має певну закономірність. І ця закономірність є в суті "неоптимістична"! До людської творчості нале-

життя крім людської волі певне довілля, жива "стихія", в якій ця воля має здійснюватися. І те, що здійснюється не є ніколи й ніде тільки відбитком, відтиском "чистої" волі. Поет увиходить, щоб творити, у стихію слова, й опанування цієї стихією не є проста задача. Тому поет сам бачить у своєму творі силу недосконалостей, слабих місць, зривів того наміру, що був може красніший і вищий, ніж те, що здійснилось, але не був реальністю. За зреалізування наміру, задуманого людиною платить завжди зниженням, симпліфікацією, розкладом. Життя нижче устремління, але проте воно-життя.

Але ж повстання життя не залежить тільки від людського бажання, а й од, для людини непередбаченої, таємної для неї сили, що криється в житті самому, й од якоїсь - так само від людини незалежної-гармонії поміж виявом волевої активності й законами життя "стихії", в якій ця активність втілюється. Не від сили стремління поета бути поетом залежить його поетичне значіння й мистецька вартість його творів, а від того, що стихія слова чомусь підлягає одному й не підлягає другому з поетів, що між душею справжнього поета й таємницею життя мови існує якась внутрішня спорідненість і гармонійна співзвучність, і що стихія в самому поеті-його душа- має певну своєрідну структуру. Так - і в науці, і в мистецтві, і в усіх галузях культури. І немає ніяких підстав думати, що справа буде інакше стояти у творчості "історичній" - у політичній діяльності "партій", націй чи інших суспільних організацій і окремих осіб.

4.

Не дурно ж мова знає вираз "одарованість" для визначення здібності людини до тієї або іншої діяльності. Але цей неясний, непевний вираз ми можемо замінити трохи яснішими.

Поперше: і окрема людина, і нарід, і кляса, і партія - усяка реальна одиниця суспільно-історичного життя має своє долю. Цим словом ми хочемо визначити, відкидаючи весь містично-фаталістичний відтінок його значіння, що кожне зі згаданих суспільно-історичних одиниць і її довілля має певні органи, що їх придбати, відкинути або змінити зовсім не владі її свідомої волі й що виявляються в її житті, яке б пасивне, спокійне та - в собі замкнене воно не було. Так - людина має характер, що Шопенгавер його назвав "умопостижним", і який забарвляє все життя й усю чинність людини, хоч би в неї й не

було випадку виявити свій "героїзм", як що її характер героїчний, - або своє "підлоту", як що такий її характер. Так і нація може бути "палкою", "легковажною", "фальшивою", "важкою", "глибокою" або "поверховою", "брехливою" або "одвертою" й т.д. І хоч би життя народу проходило в умовах, в яких буденщина опановує все й усіх, все ж і в дрібніших рухах її духа помітимо, - а найбільше сам нарід помітить - те прокляття й те благословення, що живе в його характері, як його "доля". Так і державна цілість має свій стиль, що опановує країну, краєвид, господарство, політичне життя й бюрократію, урядові кола й опозицію, заразом, - і цей, стиль виявиться, хоч би життя держави й було безтурботне, як день "Сонгороду" й безбарвне, як осіннє небо. Бо ж і в дрібніших хвилях, що підійме вітер на поверхні калюжі, помітимо й почуємо й безмежну рухливість води, й її різнобарвні переливи і переплески, й її здібність піднятися до неба у стовпі водомету й її могутню силу - силу стихії.

Ця доля - це ж "природні здібности", "національний характер", "характер даної державности" то що. Коли хочете, можна вживати й ці "прозаїчні" вирази. Але ж філософ історії у своїй термінології повинен підкреслити єство відношення людини до "надлюдського" і "надіндивідуального" в історії. І тут немає виразнішого та багатшого змістом слова, ніж "доля" - ~~слова~~, що підкреслює суворий, трагічний, і в той самий час колосальний своїм значінням, могутній у силу своєї захопливості й невимовно жорстокий характер того, що зв'язує людину, націю й державу не тільки назверх, а й з середини, у її житті через них самих.

І політик, що свідомий цього факту буття історичної долі, не буде легковажити її жорстоким вироком, - політичний ідеал свій поставить під суд долі - бо тільки смішне безглузда судити долю політичним ідеалом. Негарну жінку не зробить гарною жадний "інститут краси", але як вона буде ухилятися від паризьких мод, то може буде достойною й естетично коректною. Без дару до тонкого гумору ліпше від нього утримуватися, ніж його культивувати. Легковажну націю не зроблять глибокою ніякі зовнішні впливи, але серйозність може просвітити її радісне безладдя. Долю не можна обійти або підманути, але в ній треба шукати вищого і святішого - не у призивному нехтуванні нею.

5.

Це не значить -но можна боротись з долею й

не можна перемогти її. Але, як що боротьба з нею ко-
нечна, невідхильна - не можна ставати до неї в пози-
ції "історичних імениників", та ще бажаччи іменини
справляти "й на Антона й на Онуфрія"!

Бувають побіди над "долею". Це випадки, напр.,
/унутрішнього/ національного відродження, велитен-
ського росту людини під впливом велитенського зав-
дання, що стає несподівано перед нею й піднімає її
до себе, це - дивне відновлення держави, що, здавалось,
розбита до центу, це - дивовижний прояв дійсної пля-
хотности у класі, що була психічно отруєна беззакон-
ним пануванням або жорстоким гнетом. --- Це буває.
Але - ця зміна долі на користь борця - це також іра-
ціональне, несподіване, вище за людську волю, як і са-
ма доля. Ніяким напруженням волі, індивідуальної чи
колективною, цього не досягнути. Цю зміну долі варто
за теологічним терміном /відкинувши його суто -те-
ологічний зміст/ назвати милістю /*gratia* /, або як
добре казали у старовину - благодаттю.

Доля, хоч би вона надіяла і "добрими" якостя-
ми й утворювала "сприятливі" обставини, - доля завжди
є жорстока й сувора. Бо в ній - незмінність, залізна
необхідність, або ліпше безвихідність. І частя особи-
сте або національне є жорстока і трагічна доля: бо
частя псує людей, народи; бо частя ослаблює, бо частя
затемнює інші можливості /-нещастя/. - Натомісць -
благодать змінює невблагане, хитає постійне, відкри-
ває нові перспективи, інші можливості. Тому кожну змі-
ну долі треба вважати благодаттю. В новому новим
розцвіте душа людини, дух народу, нація, держава ---

І благодать, як і доля, - надлюдське, від індиві-
дуальної волі та високої якості ідеалу незалежне.
Тому - не радісний оптимізм у боротьбі з долею, а ви-
сокий трагізм - є правдиве відношення до історичної
стихії, в якій кується будучина людей і народів. Не
бажання побіждає, а "благодать" /в філософічно-істо-
ричному сенсі цього слова/. Вона є силою, що розби-
ває, прориває тісне коло історичної необхідности, -
-сили традиції, минування й долі. Цей "прорив" /
Durchbruch/ - за Тіліхом говорючи - не є певний. Його
можна чекати, його сподіватися, на нього надіятися,
але ніколи не знати. Тому в боротьбі з долею є вели-
ка надія, але й велика небезпека. Як не побіда, то
загибель; як не перемога, то смерть. Трагічним духом
віє на полі боротьби волі з долею. І легковажність,
короткозорість і обман - святкувати перемогу до по-
біди, до того як історична благодать у своєму про-
риві освятить зусилля сильних силою волі, але безси-
лих у великій трагічній боротьбі без допомоги сти-
хій історичного розвитку.

Отже історичний оптимізм є профанацією святинь історичного руху. - Трагічний погляд на історію не вбачає в будучині тільки однієї можливості - перемоги. Він гостро відчуває на кожнім кроці й иншу можливість - загибель; ніщо, що поглине його ідеали в випадку поразки, - загине людина, нація, партія, держава.... Тому приймавши трагічний погляд на історію можливо боротись лише за "святе святих", за найвище, за останнє.

Історичний оптимізм у марксизмі висунув формулу: люде ставлять перед собою завше лише завдання, що їх можна розв'язати. - Це не так. Люде ніколи не можуть ручитися, що поставлені ними завдання можна розв'язати. Ці "завдання" можуть розруйнувати, взірвати світ. У постійній свідомості небезпеки жити і творити - це трагічна повага /достоїнства/ людини.

І не в оптимістичній гармонійності шляхів до ціли може вибороти цю волю. - Політичний ідеал може й не бути в гармонії з етичним, національним із соціальним, релігійним із державним. Але вищий обов'язок волевої чинності накладає повинність свідомості цих конфліктів і протилежностей. Людина може бути обов'язана в цілях політичних вєлти на себе гріх етичний /Степун/, принести в жертву релігійну норму державній або навпаки. - Конфлікт сфер, яким підлягає людина, повинен стояти ясно перед її трагічною свідомістю, - бо ж людина не доскональна істота, в якій все мало б бути гармонійним, співзвучним і щасливим. Брати на себе вину, щоб може й досягнути ціли, йти на небезпеку, щоб дістати надію перемоги - без цього людина не зрушиться з місця в історичному русі; але в історичному русі немає гарантій, немає забезпеченого щастя. Доля впаде лише під ударом незалежної від людини благодаті.

Коли в історичному русі, в політичній боротьбі виходити не з тимчасових інтересів, а з надчасового світогляду, - тоді цей світогляд повинен бути "трагічним". Бо инакше - безпринциповий оптимізм "історичних імениників", на яких "зачекає історія", що не почувать глибокої потреби й високого сенсу історичної творчості. - Коли великі історичні завдання упуцєні свого часу, коли їх розв'язання замінене боротьбою за дрібні та "настирливі" інтереси, тоді пройде безслідно й та година, в яку можливо було велике. Благодать не чекає, доля закамєніє нерухома. "Толците й отверзеться". Але як немає завше живої волі, завше живої

-в свідомості трієму історичних перспектив, -то й усі двері історії залишаються зачиненими назавше.
Прага. 28. XI. 1925р.

ЦІКАВІ ДУМКИ.

"Хіба не зникають всякі чари при доторкненні до них холодного знання?"

Була колись у небі таємнича веселка: тепер ми знаємо її будівлю; вона виїчена в реєстрі найбудівніших річей; знання вриває крила янголам, перемогас всі таємниці лінійкою, спустошує повітря, населене духами; вигонить тномів із конялень, розриває веселку так, як воно обернуло в тінь ніжну Ламіу".

(John Keats²⁾)

"...Одним із згубних наслідків цього браку моральної діяльності, була загальна пристрасть висловлюватися віршем.

Велике число віршоробів у кожного народу є найпевніша ознака його пустоти.

Справжні поети всіх народів, усіх віків, були глибокими мудрецами, були філософами й, так би мовити, вінцем освіти.

В нас поезія обернена в механізм; він стає знаряддям безсилля, що не може здати справи з своїх почувань, а через те цурається визначального ланка розсудку.

Скажу більше: в нас почуття, до деякої міри, звільняє від обов'язку мислити і, приваблюючи неодвічальною легкістю насолоди, відвертає від високої цілі до сконалення".

/Д. В. Веневітіноф^{xx)}/

"Я ніколи, нісдного рядка в житті не надрукував не рускою мовою, бо у противному випадку я був би не місцем, а впрост поганю; як це можливо писати чужою мовою, коли і у своїй-тє рідній мові, ледви можна управитися з образами, думками.

Ів. Тургенев /первое собр. писем/.

"Чи хотів би хтонебудь із нас жити, наколиб йому дані були вся мудрість, увесь розум, усе знання, яке тільки можна мати, але під умовою, щоби він не відчував ні малої, ні великої радості, рівно як німало, ні великого горя й, узагалі, жадного відчуття

✓англ. поет -романтик початків XIX віку.

✓моск. поет початків XIX ст./1805-1827/.

"Я повстаю проти того, щоби певні релігійні установи вважали себе церквою, — й на мене нападають за це, кажуть, що я атеїст; я повстаю проти того, щоби теперішню науку вважати за непомильну істину / вона змінюється: тепер сміються з кидання руди / кровопускання/, а за 50 років будуть сміятися з бациль, — і на мене нападають, що я ворог науки, а я ворог брехні в науці."

Л. Толстой.

"Красу не можна зробити приступною для юрби."
/Гіло - Проблеми суч. ест./

"... Але один і лише числа в математиці рівні завжди двом, а в дійсності буває й так, що рівні вони і трьом, і нулі.

Коли природа зложила різбаря Софроніска й повивальну бабку Танарету, то в результаті вийшло не два, а три, до того ще третій, Сократ, став значно більшим, ніж обидва первісні складники, узяті до купи. Чи Сократ, на вашу думку, не є "величиною". Що він лише *тозем pensant* - мисляча тростина.

/Л. Шестов - "Тисяча й одна ніч"/.

"Коли я кажу мовами людськими й янгольськими, а любови не маю, то я мідь дзвінка або кімвал гучний. Коли я маю дар пророкування і знаю всі таємниці й маю всіляке пізнання й усю віру, що можу й гори переставляти, а не маю любови, то я ніщо.... Любов ніколи не припиняється, хоч і пророкування спиняється, й мови замовкнуть, і знання зникне."

/Св. Павло I-е Кор. 13./

"Впасти може й великий нарід, але зникнути тільки нікчемний."

/Станіп/

"Тенденція приписувати погані мотиви, це божевілля взаємного переслідування, що шириться під час великих соціальних криз у всіх класах і партіях, є дуже небезпечною хворобою, бо той, хто перебільшує число й лютіть своїх ворогів, часто досягає того, що створює справжніх ворогів із числа тих, що були ними лише в його уяві."

/Г. Ферерс - "Велич і упадок Риму"/.

"І тепер сталося й відбувається цілком те саме, про що розповідає Біблія.

Ще не так давно - п'ять літ тому назад - люди так добре розуміли одне одного і так дружно будували ту велику башту, що називається сучасною культурою, що була єдиною для всіх і повинна була дати людям рай на землі.

І напевно б дала, коли б не раптова, нічим не поясняльна затьма голів не змусила людей, із несамо-витістю майже без прикладу в історії, в короткий час знищити всі плоди зусиль останніх століть! Від бутної башти європейської цивілізація цілком лишилася лише руїни.

І знову треба зпочатку починати тяжку Сизифову роботу".

/Л.Настоф - "Тисяча й одна ніч", 1919р./

"Револьта бідних може послужити базою для формування народної держави /*l'Etat populaire* /, збудованою буржуазією, що хоче продовжувати свій буржуазний спосіб життя й що підтримує ідеологію буржуазну, але визнає себе рівночасно за представників пролетаріату.

Така народна держава примушена все ширше й глибше запускати свої вусики, бо маси стають усе менш податливими до обманства з хвилиною коли перший момент боротьби пройшов, а коли проте треба підтримувати їх рівну відданість у спокійних часах. Це вимагає всяких милостей для роздавання. Все збільшує число своїх урядовців, народна держава допомагає витворенню класу інтелігенції, якої інтереси ризикують від інтересів пролетаріату - продуцентів, і в той спосіб така держава збільшує оборонну силу буржуазної форми проти революції пролетаріату. Досвід учить, що оця буржуазія державних комісіонерів, не зважаючи на низку культуру, дуже прив'язана до буржуазних ідей, і коли який небудь пронагатор революції опиниться на урядовій посаді, він з найбільшою легкістю стає прекрасним буржуа".

/G. Sorel: *la décomposition du marxisme* /

"1864р. мешканці райнської провінції зустрічали Ієсуса, як Бога.

Коли *Jasce*, ці перші організації сільських робітників, повстали в Італії, чоловіки й жінки мали майже надприродню віру у проведників цього руху.

Сплутуючи в силу своєї наївності соціальне питання з релігійними обрядами, вони під час своїх маніфестацій часто несли Хрест поруч із червоним стягом і прапорами, де були написані речення з Маркса.

В Голландії високошанований *Domela Muiwenhuis*, коли вийшов із в'язниці, дістав ознаки помани, яких ніколи не мав суверен.

Об'єктом ідололатрії був на півночі Франції марксістський пророк Жіль Гед.

То само спостерігаємо й в Англії.

Обоготворення проводирів охороняється й по їх смерті.

Найбільших із них канонізують */sanctifies/*.

Навіть К.Марко не уникнув цієї долі соціалістичної канонізації, фанатичне старання, з яким деякі марксісти захищають його в наших часах, дуже близько до болвохвальства.

/ R. Michels: Les partis politique /

"Культ християнської релігії тепер підупав, проте виріс культ святих соціалістів, святих гуманітаристів, і особливо культ бога - Держави й бога - Народу.

Немає в суті різниці між святом на честь католицького святого і святом на честь Русо, що влаштовано Французами, на яке Франція асигнувала 30,000 лір.

Зрозуміло, для гуманітариста католицький святий-злодій */viva/*, а Русо - виїмковий чоловік; для католика ж навпаки.

Але ця саме протилежність оцінок і доводить тотожність психології і почувань обох.

Церковні процесії віджили, проте вирости кортежі, маніфестації, демонстрації.

Ентузіазм христ. релігії замінений ентузіазмом "соціалізма", "гуманітаризма", "патріотизма", "націоналізма", релігій *Dio-Popolo* й т.д.

/ Pareto: Trattato di sociologia generale /

"Не раби - ті наші товариші, що страждають у камінних сховках Шліссельбурга, на каторзі, висилаючи своїм братам у Росію й за-кордон грізний заповіт вічного протесту й вічної боротьби.

Вони зробили все, що могли; інші роблять усе, що можуть.

Але той-раб душею, хто серед покоління 90-х років, серед царства ганебних наслідувачів миколаєвщини, не хоче пам'ятати що і його особистий обов'язок-робити все, що він може, щоби продовжувати заповідану йому боротьбу".

/ П. Лавроф: Последователь. поколения /

"Ідея абсолютної свободи не можна погодити з обов'язковою громадською місією державного кермування. Задачам державного кермування, що ускладнюється в міру розвитку культури, засвоюється характер кон-

че -потрібних для спільного життя функцій, здійснення яких мусить відбуватися незалежно від волі окремих осіб. У наслідок цього, індивідуум дістає в державі не більше, як обмежену свободу: особисте самовизначення у згоді з публичними інтересами у розумінні їх з боку тих, що правлять".^{*)}

/Проф. А. І. Слістратюф, "Основные начала административного права". Москва, 1917. Гад. II./

"Юридичний фанатизм: *percat mundus fiet iustitia* - не лише від першого ліпшого фанатизму. Жадна держава не може вилучити приходу таких обставин, де правова послідовність розвивається.

Жадна держава, яка не була б її політична форма й соціальний склад, не віддасть себе на загибель для того, щоби виявити свою відданість правовим началам. Всілякі в цьому розумінні перебільшені домагання й чекання можуть лише компромітувати правові начала: ніхто не розумів цього ліпше від Ерінга, що високо цинив і право й боротьбу за право".

/Проф. С. А. Котляревський, "Власть і право, проблема правового государства". Москва, 1915./

"Преса -це арсенал, до нього не можна підпускати всіх і кожного".

Наполеон I.

"Так було - так буде.

І, дійсно, жадна державна влада, яка щиро вважає і в суті річей не може не вважати, як що влада її належить, -що вона існує на підставі права, -не може дати свободи друку тим групам населення, що виказують намір цю владу відняти від уряду, щоби привласнити її собі.

Думати инакше можуть лише наївні немовлята, для розуміння яких цілком чужа ідея держави, або які лише прикидаються, що вони такі".

Автор цих рядків^{*)} -і юрист, і журналіст, що працював у газетах соціалістичного напрямку в 1905р.

/М. Щелкуноф/

"Тепер, у в історичній перспективі п'ятих літ, що минули, приходиться занотувати дивовижне явище: тоді, як більшовики -"вороги державности"-робили надлюдські зусилля, щоби відродити Росію, що розвалюва-

^{*)} Ця й решта цитат взяті зі статті М. Щелкунова "Законодательство о печати за пять лет", друкованої в 7 книзі журналу "Печать і революція" за 1922р. Журнал цей видає "Госиздат" в Москві. Виходить він під ред. А. Луначарського, Н. Мецарькова, М. Покровського й

лась, ми, соціалісти-"державники", створили під гаслом "Свободи друку" єдиний фронт із октябристами й кадетами, щоби допомогати дальшому розпаду Росії. Сумно й те, що ми змушені занотувати це явище лише після того, як чужинці /напр. Вельс/ у книзі "Росія в імлі" своєчасно не констатували і зробили відповідні, далеко не підхлібні для наших правосоціалістичних угруповань, висновки".

/Він же/

КУТИК ПЕДАГОГА.

Багато книг написано про те, як треба виховувати й учити.

Але на жаль, здебільшого, міркування, що там є, частогусто для нас не підходять, бо автори цих книг - діти народів державних, і у своїх писаннях виходять із того, до чого ми лише стремимо - держави!

А тому редакція дає місце для вміщення тих думок відомих учених, які можуть бути живими й життєвими для нас, як для майбутніх учителів дітей, що для свого народу власну державу вибороти мають.

На перший раз подаємо думки француза Ле Бона, великого патріота своєї землі.

Цікаві нам думки ці тому, що вони не пройшли безслідно для молодого покоління французів, чому доказом блискуче складання іспиту підчас захисту рідної землі в тяжкі роки /1914-18/.

Редакція.

Др. Густав Ле Бон.

"ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ".

Дійсним джерелом сили й відпорности англійського народу є не лише система виховання своєї молоді, і не його багатство й величезна фльота, але передусім могутність його моральних ідеалів. Англія має традиції міцні й усіма шановані, має керманців, що мають непорушальний авторитет.

Вона має національного Бога, синтезу устремлінь, сил і потреб тої раси, що йому служить. Старожитній, біблійний Ягве віддавна став виключно англійським божеством, яке в імені Англії й на її користь обняло панування над світом, спираючи поняття права і справедливості на інтересах англійського народу.

Якшик. Питати професорів і Наполеона автор наводять для виправдання позиції уряду.

xx - д. М. Демкунов каже тут про себе.

Інші люди є лише різнородна маса істот низчого ґатунку, призначенням яких є служити британській могутності. Стремлячи до підбиття інших народів, Англіїці глибоко переконані, що повнять вищу цивілізаційну місію. Подібно й Араби колись вірили, що волять волю Алаха й Магомета, коли спромоглися захопити частину грецько-римського світу і збудувати наймогутнішу державу, яку тільки знала історія. Філософія мусить схилити чоло перед такою вірою, коли бачить досягнення через неї таких великих результатів. То ніби одна з сил природи, й дарма ми намагалися перемогти її стихійну силу. Традиції й вірування повстають поза межами розумовань. Коли нам здається, що критика й дискусія захитують їх основами, ми помилися; це свідчить, що фундаменти вже хитаються. Сьогодні в Англії те, що пов'язане з національним ідеалом, не підлягає й не може підлягати дискусії. Ніодні раціоналістичний аргумент не сміє в нього влучити. Великі й малі глибоко шанують національне божество, шанують традицію, скріплену дідицністю багатьох віків, і незмінні засади моральності, що з них /традицій/ повстали. Англіїці, що мають високо розвинутий зміст практичності й дійсності, лесе зрозуміння ваги доконаних фактів, уміють приладнати до них себе і свої засади, так що навіть найтяжчі поразки не в силі їх зламати. Чи ж змінливі випадки не безсильні проти народа, вибраного Богом, імня якому вічність. Колись і Франція мала могутній ідеал, але, коли він більше не одповідав її потребам, вона його знищила, а новим не заступила. Затративши свої традиції й божиця, Французи прагнули нову будову поставити на фундаменті чистого розуму, але ж його засади, що безнастанно були дискутовані, показали себе хиткими й непевними. Людський розум не виказав тієї піднесеності й сили, щоби на ньому новий дім суспільний можна було збудувати. Вистарчав він лише на утлу будову, що розвалювалася ще до завершення її. Усе знищив, нічого тривалого не створив. Народи, що в нього вірували, перестали вірувати у своїх богів, у свої традиції й засади, а таксамо не вірять вони своїм проводирям і ледви їх оберуть, як уже скидають. Не здають собі справи з меж можливого й дійсного, живуть у світі нездійснених фікцій й будують повітряні замки власної фантазії. Якже тут будувати міцну громадську хату на таких крихких і непевних основах. Однак, коли того не зробим, загрожує загибель. Нарід може тільки до певного часу жити без ідеалів, але історія вчить нас, що це не може тривати довго. Ніколи ніодні нарід не пережив своїх богів на довгі літа. Ідеал, що його нарід обстоє, завжди є справою ча-

су, але не волі людської. Не марши змоги йти довільно творити, ми мусимо прийняти його таким, яким його переказали нам, і не піддавати його дискусії. Во Франції вже стільки понижили, що небагато ідеалів могло вдержатися при житті. Один хіба й лишився серед руїн: ідеал батьківщини. Ідея батьківщини на щастя наше живе ще в більшості французських серць і становить цілий комплекс почувань, традицій, мислі, загальних інтересів, про які казав вище. Є вони останнім вувлою, що тримає в цілості існування латинських громад. Від наймолодших літ учимось його шанувати і ставати в обороні; ніколи не піддаваймо його дискусії. Німці свої теперешню велич і потугу мають тому, що цілий довгий вік німецькі університети апотодували той ідеал. В Англії даремно вихвалювати його, бо там віддавна дідично встановлене його трітке панування. В Америці, де ідея батьківщини є порівняльно могутчою, де постійний вплив чужих елементів міг би легко її захитати — що для молодого народу, нездідного до асимілювання, є поважною небезпечкою, — засадничим, найдужче зазначеним тоном цілої системи виховання є патріотизм. "Хай учитель ніколи не забуває — каже оден із педагогів — що кожний учень є американським громадянином, хай ціле навчання, зокрема наука історії й географії, просякає національну ідею, щоби натхнути дитину безмежним замилюванням до її батьківщини". Гай-гай, не такі провідні ідеї панують у наших університеті. Він є цілком просякнений інтернаціоналізмом і раціоналізмом. Багато молодих учеників бачить у тямці батьківщини якийсь то старомодний шпартгал. Дехто з них сунеться ще далі. Не так давно міністр освіти мусив був видалити вчителя, який казав, що прапор Франції слід поставити на гноїщі. І зараз же оден ізпоміж його колег, що викладає в Сорбоні, зорганізував на користь цього вчителя збірку, і міністр його також покарав. У відповідь на інтерпеляцію, внесену в тій справі до палати послів, р. *Lequien* сказав такі слова, на щастя прийняті оплесками: "Не тільки Університет, але ціла Франція була б утрачена, коли б відьно було б зневажати національний прапор, коли б ідея батьківщини, коли би посвята й офіри, що кожний із нас у хвили небезпечки повинен складати на її вітвар, стали предметом посьмішки із боку тих, у чіх руках лежить завтра Франції". Оден із найславнічих членів університету, пізніше член академії, довгий час перед одданням політиці, дуже гостро картав ту велику хибу університету, так небезпечну для напряду суспільного виховання. Коли не вміємо піднятися до філософічного ставлення, з якого бачимо конечну потребу встановлення

ідеалу, то повинні пам'ятати, що без нього суспільність не можлива. Хто піддає ідею батьківщини критиці, хоче ослабити її відпорну силу в постаті армії, той виставляє її на чужі наїзди, на криваві революції, на уряди Цезарів-Визвольників, себто, на всі ступні занепаду, становлячи епілог надій неосдинокого вже нещасного народу. Нові течії, що поширюються щораз більше у стінах Університету, загрожують поважно науці майбутньому. Небезпека так очевидна, що мусила вдарити всіх тих, що просякнуті інтересом до долі краю. "Здається, ніби останніми часами якийсь злий вітер овіяв душу Французів і винищиву них спомини, про які ми судили, що вони ніколи не згинуть" - казав бувший міністр, *Raymond Poincaré*. Навіть у університеті знайшлися перевернені й заведені на манівці певним типом гуманітарного містицизма голови. Є такі, що в нашому трибарвному прапорі не додають уже знаку єдності національної, святого знаку наших жалів і надій, такі, що зневажать нашу армію. Хай буде проклята брехлива філософія, під плащик якої ховаються злочинці против батьківщини! Під покровом гуманітаризму вона заперечує почуття, що здатні понад усе ушляхотнювати людські серця, гартувати їх характер і підносити їх до вищих цілей. При трохи іншому, рівно свіжому, випадку казав р. *Deschanel*, голова палати послів: "Не тільки це є грізним, що француз, керманіч молоді, професор університету, скрикнув трибарвний прапор, а також пам'ять солдатів і моряків, що гинули на Мадагаскарі, але те, що на провідних становищах університетської ієрархії знайшлися такі, що його боронили, організували на його честь маніфестації, те, що в столиці, посеред так розсудливої й розважної людности, яка трицять літ тому дивилась на чужинецький наїзд, кілька газет, замість висловити значне обурення, намагалося обілити й очистити винуватців".

Д. Дорошенко

З МОЇХ СТУДЕНТСЬКИХ СПОМИНІВ.

Молодосте - одрадоште,
Воленько без краю!

П. Куліш.

I.

В осени 1901 року я вступив на Історично - філософський факультет Варшавського Університету. Як вихованець Віленської гімназії, я мав право вступити або до Петербургського, або до Московського уні-

верситету /тоді було заведено прикріплення абітурі-
ентів до певних університетів/, хотів же я вступи-
ти до університету Київського. Але мені мій "клас-
ний наставник" І.В.Орловський кілька разів заявив,
щоб я й не марив про Київ, що я повинен зважати за
щастя, коли мене взагалі приймуть до якого іншого
університету. Діло в тім, що я в гімназії "потерпів"
за українство. В суті річі це була зовсім новинна
історія, але в тих часах, і особливо в Вільні, де дух
обрусительства наскрізь проходив через увесь напри-
казного шкільництва, з малої дитячої історії зроб-
лено трохи не політичну справу. Ще як я був у 6-ій
класі, гурток моїх товаришів надумав "видавати" жур-
нал; до гурту пристав і я. Під назвою "Гимназист" за
пів року ми випустили на гектографі п'ять чи шість
номерів - найневиннішого у світі змісту, /за редакто-
ра був К.А.Томіліч/. Тут були, звичайно, поезії,
спроби белетристики, популярно-наукові розправи /ро-
зуміється -звичайнісінькі компіляції/, Фейлетони -
але без усякого висміювання шкільних порядків чи
там глузування з учителів; журнал був зовсім благо-
намірений, і ми з ним не дуже тайлися, не сподівав-
чись якоїсь халепи. Та не так склалося. За пів року
про журнал довідалося начальство. Дуже стурбовалося
й доручило слідство учителеві словесности М.Ц.Сере-
брякову. І той повів діло як справжній слідчий: вик-
ликав кожного зі "співробітників" поодинокі до себе
на квартиру, допитував, записував "показання" й потім
склав ціле "діло". Здавалося би, що йому, як учтеле-
ві словесности, тільки радіти тому, що його учні ви-
являють такий інтерес до літератури! Одже ні. Тоді
на це подивилися инакше. І що би Ви думали! що най-
більше вразило і Серебрякова, і самого директора
/П.І.Яхонтова/, якому той доложив справу. -"україно-
фільська тенденція", що була доглянута в журналі. Та
тенденція виявилась в моїх писаннях: я подав статтю
про Ів.Котляревського /тоді 1898р. саме відсвяткова-
но століття "Кнеґди"/, два переклади з Федьковича з
своєю передмовою й один переклад з Франка. Я й не
думав критися з авторством /а уміщено було під псе-
вдонімом, така була мода, кожен автор вигадав собі я-
когось псевдоніма/, бо не бачив тут нічого лихого.
Оттоді то Серебряков і пригадав, що вже не вперше в
мене такі злонамірені тенденції: він пригадав, що на-
ру місяців перед тим трапилась історія з одним мо-
їм "сочиненієм". На задану тему "Поет -учитель об-
щества", я написав сочиненіє, де як зразок поета вис-
тавив Шевченка, безсовісно використавши книгу М. Ча-
лого. І ось на передодні повернення нам наших зшит-
ків, Серебряков викликав мене до себе на квартиру

/він дуже любив розмови строго на одинці/ і зявив, що він не може дати ходу мійому "сочиненію", себ то, за встановленим звичаєм, переслати мій зшиток до пкільної округи, бо я писав про такого поета, якого згадувати взагалі не слід. Отже він пропонував зробити так: як принесе він на другий день до класи наші зшитки й почне роздавати учням, то мого зшитку не буде. Я маю запитати, - а де, мовляв, мій зшиток. Він одповість, що згубив, але пам'ятає, що робота була гарна й він виставив мені за неї "пятьорку". Так ми й зробили, відігравши на другий день комедію мого запиту і його відповіді. Мушу додати, що він узяв з мене слово мовчати про це все й сам дав слово, що нікому не розкаже. Але того слова він не додержав. Бо коли в результаті слідства директор викликав до гімназії мого батька, щоб поговорити про мої гріхи, то між иншим заявив, що "сепаратизм" виявляється в мене навіть в офіційних сочиненнях, що я й там пишу про Шевченка. Звідки він міг те знати, як би не розповів йому сам Серебряков. Я ж свій секрет додержав, навіть і батькові нічого не говорив!

Отже коли слідство було покінчене й усі злочинці добровільно попризнавались у своїх гріхах, себто, в авторстві, то призначено й кару: кілька душ дістало "четв'юрку по поведенію" на цілий рік, із записом до кондуїту й занебінням до "характеристики".^{х)} І наставник класи Орловський потім не раз страхав мене, що з мою характеристикою мені нема чого й потикатися до Києва. Цей самий Орловський, після історії з журналом, одного разу якось зайшов до нашого помешкання і знайшов у мене на столі "Літературно-Науковий Вістник"/мене вдома він не застав. На другий же день мого батька знову викликано на розмову до директора. Але роздратований цим викликом, мій покійний батько, не зважаючи на свою лагідну вдачу, доволі гостро заявив директорові, що "Вістник" він предлачує сам, а не я, що він "розмовляє з сином по українськи"/ хоч в дійсності ми говорили по російськи - так звикли/, бо то його рідна мова, і що в ньому він не бачить нічого поганого. Військова уніформа, що її носив батько, захистила його від дальших причіпок директора: його залишили в спокої, але за мною твердо встановилася в гімназійного начальства репутація "сепаратиста". Я й вчився добре, і поводив себе так тихо і пристойно, як дівчина-інститутка, але Здається з наказу міністра освіти Боголепова заведено особливі "характеристики", які складали кожному абітурієнтові, що кінчав гімнацію, й потім засилали до тої високої школи, куди він хотів вступити. Характеристики були політичного змісту і складалися, розуміється, в великім секреті - для того, кого характеризували.

наставник кляси не злюбив мене й не раз дорікав українوفільством та сепаратизмом. Розуміється, цим він тільки скрипдяв в мені й те, і друге, та вчив мовчати і ховатись; я вже учнем 7-го класу послав дописи до хроніки в "Літературно-Науковим Вістнику"/що тоді почав виходити у Львові замість "Зорі"/, а в місцевій віленській газеті друкував російські переклади українських авторів.

Одначе погрози Орловського, що мене зовсім не приймуть до університету, а що про Київ, то нема чого й думати, ці погрози примушували мене задуматись. Я власне тільки й марив, що про той Київ! з того часу, як літом 1897-го року я вперше побував у Києві, це місто мене причарувало й вабило до себе. Але, думаючи, що справді-клопотатись про вступ до Київського університету було би безцільним, я, скінчивши гімназію, не схотів ні до Москви, ні до Петербурга, а рішив податися до Варшави, яко до найближчого до Вільни університетського міста. І про це треба було спеціально клопотатись, бо Варшава була на основі закону для віленців закрита /з огляду, звісна річ, на поляків/, але мені, як "православному", дали дозвіл вступити до Варшавського університету без труднощів.

Ідучи до Варшави, я зовсім не уявляв собі дуже ненормальної, нездорової атмосфери, яка панувала там в Університеті. Студенство різко ділилося на дві групи: на поляків і не-поляків /здебільшого-росіян/. Поляки трималися зовсім окремо, стараючись ні в чим не зближуватися з своїми колегами-росіянами. Вони навіть зверхнім виглядом намагалися одрізнитися від звичайних студентів російських університетів: вони зовсім не носили довгополюх-сюртуків, а натомість куценьки мундури; кашкети носили якогось особливого зразку, що й з одержи одразу можна було пізнати, де студент-поляк, а де росіянин. Ніяких спільних товариств, громад, організацій не було. Уникали навіть приватних знайомств, уникали й балачок з колегами-росіянами. В аудиторіях навіть сідали окремо від студентів-росіян. На 1-му курсі Історично-філологічного факультету студентів узагалі було не багато: яких чоловіка 20 - 25; поляків серед них 2-3. І ті, пригадую, сідали зовсім окремо, ніколи не забалакували до росіян і не вітались з ними. Серед росіян значну, а може й переважну частину складали семінаристи, вихованці духовних семінарій із цілої Росії. Спеціально, з метою обрусіння, семінаристам були відкриті Варшавський і Дерпатський університет, тоді як до інших університетів їх не приймали. Отже серед "російської" частини студентів була мішанина всіх народностей православної віри з цілої Росії, від Києв-

нева до Ураму й Кавказу. Були й українці, головни в Волині й Поділля. Про студентів-семінаристів жартували, ніби вони, знайомлячись, питали один одного, замість: із якої Ви губернії? - з якої Ви єпархії? Здебільшого це були люди дуже незаможні, і своїм скромним виглядом вони відрізнялись од франтоватих поляків. В силу дуже великої різниці походження й стану - з одного боку дітя місцевих урядовців і військових росіян, з другого - убогі семінаристи з усіх усюд, в силу різниці народности, студенти "росіяне" якось дуже мляво сходились і між собою. Ніякого товариського, громадського життя не було, а тимчасом саме тоді, і в Петербурзі, і в Москві, і по других університетах Росії аж кипіло й раз-у раз вибухали студентські розрухи.

Всі науки викладали в Варшавському університеті російською мовою. Навіть історія польської літератури, яку читав проф. Верхбовський /поляк/ викладалася російською. Взагалі професорів-поляків було дуже мало. На іст.-філ. факультеті, крім Верхбовського, читав іще один професор-поляк логіку й філософію, це був професор Струве, що в його підручника вчився я логіки ще в гімназії. Він читав поганенькою російською мовою, з виразним польським акцентом. Серед професури переважав напрямок офіційно-консервативний. Той завдавали професори українці та білоруси, що являлись представниками войовничого російського націоналізму, звернутого, головни проти поляків. Такі були: Платон Кулаковський /брат київського професора Юліана Кулаковського/, Іван Філевич /читав російську історію/, Іван Созенович /пізніше-секретарь Державної Думи, яко депутат від Смоленщини/. Вони не раз виступали і проти українства - у пресі, на відчитках. Відомий анавець білорусщини, проф. С. Карський тримався в стороні від політики, але також вважався за "правого". Застав я ще проф. Пилипа Дячана, галицького москофіла, колись народовця й автора "Граматики малоруського язика". Раніш він був уніятським овячеником, а тепер - православним. Викладав він грецьку мову і викладав зовсім як у гімназії. Я не мало здивувався, коли він примусив своїх нечислених слухачів принести підручник Фарніка, з якого я вчився ще в гімназії, і перекладати з його з російської мови на грецьку. При цьому він сердився й кричав на студентів, як на школярів. Був це зовсім старенький, сивий дідок, у попівській рясі. Говорив "язичієм", що його вживали старі галичане-москофіли. Студенти ставились до нього насмішкувато, й один тільки педель, старий вислужений москаль, завжди, одчиняючи йому двері в аудиторію, підходив до його під благословення

Й цілував йому руку. З інших професорів був помітним талановитий історик Д.Петрушевський, але читав він так невиразно й швидко, що ледви можна було щось второпати. Кулаковський читав чеську мову й письменство й після коротенького вступу і пояснень, відразу засадив нас читати " *stědry večer na Zámku* " Божени Немцовой.

Натурально, що знайшовши собі хату і трохи оговтавшись, я почав шукати земляків-українців. Зпершу трапив на свого земляка з Глухівщини Василя Марченка, який вступив до Варшавського університету тому, що там був за секретаря правління його дядько, Дмитро Марченко, з яким я ще раніше був знайомий із Глухова. Дмитро Марченко був трохи українофіл, у його була стара петербурзька "Основа", але далі невеликого інтересу до мови, до пісні - він не йшов. Так само і його небіж. Трохи згодом познайомився я з М.Черкавським /тапер сенатор у Польщі/, але й цей, яко новик, був зацікавлений більше університетськими викладами ніж українством. Виявилось, що є студенти-українці й у політехнікумі, й ветеринарному інституті, але вони не були об'єднані в якусь одну громаду, тільки що земляки з одної семінарії /бо те були переважно семінаристи/ держались більше купи: Волиняки, Подоляни, Холмщани. Надібав я кілька таких же молодиків, як і я, що також шукали українців, охоче знайомились між собою, марили про утворення якоїсь громади, але не знали, як за це діло взятись.

Уже десь у падолисті появилсь серед нас, як студент одного з старших курсів, В.М.Маценко; він перейшов до Варшави, здається, з Ніжинського історично-філологічного Інституту. Це вже був досвідчений у справі студентських організацій чоловік, знайомий з клубською та іншими студентськими українськими громадами. Він і почав зводити всіх нас до купи і практично захожуватися біля утворення громади; порозшукував земляків у Політехнікумі, в Інституті Ветеринарному, знайомив між собою. Мене він познайомив з О.Василенком, військовим урядовцем, що мешкав із родиною в самім центрі міста, десь аж під самою стріхою якогось казенного будинку. Він писав по галицьких часописах /"Зоря", "Буковина"/ під псевдонімами "Охрім Варнак", "О.Васята", був ознайомлений з українським життям у Галичині і був сам по собі дуже милує, товариською людиною. Його скромна хата скоро зробилась нешов українським салоном або клубом української молоді. В цій хаті й була трохи згодом /на Різдві 1901р./ заснована студентська українська громада.

У всіх нас, молодих студентів, не було якоїсь виразної мети, чи як тепер кажуть, політичної або національної програми. Не всі були однакової підготовки з національного погляду: були такі, що вже чули про український рух, про Галичину; знали більш-менш українську мову й почасти письменство. Дехто спеціально цікавився українським письменством. Були й такі, що крім якогось стихійного почуття своєї української народності, нічого більш за собою не мали. Видко було, що волиняки й подоляки винеєли вже деякий запас національної свідомости з семінарію; менше її було серед випадкових лівобережців, таких як я. Себто, що до самої "свідомости", то я вже давно її виробив у собі сам, під впливом батька й читання українських книжок, але я не мав поняття про організований український рух; саме за рік до скінчення гімназії попала мені в Вільні до рук брошура "Самостійна Україна" /дав мені покійний Іл. Козіненко, що служив як офіцер-сальор у Вільні/; вона справила на мене величезне враження, але хто й де були ті люди, що складали такі книжки - зоставалося для мене таємницею. Отже через усе це й мета нашої громади була насамперед - зійтись, зорганізуватися просто на національному ґрунті й увійти в контакт з організованим українським рухом по інших осередках, про який ми де що чули, але ясно собі його не уявляли. Грало тут роль і зрозуміле бажання зближення з своїми людьми - на чужині, серед непривітливої обстанови життя в неприхильній Варшаві.

Перше ніж громада остаточно сформувалася /перед різдвом 1901 року/, зблизила й зєднала нас усіх одна практична справа. Саме тоді дійшла до нас у Варшаву чутка про рух студентів-українців у Львові і про їхню "сецесію" з львівського університету. Хоч ми не мали докладних відомостей, як це все сталося, але сама подія нас дуже розворушила, й на нараді в хаті О. Василенка вирішено реагувати на цю подію адресою львівським товаришам і грошовою складкою для допомоги сецесіоністам. Адресу доручили скласти В.М. Лащенкові, а зібрати гроши - мені. Лащенко склав адресу в дуже мягких тонах; коли я настоював, щоб висловитись різче й рішучіше, він доводив, що не треба занадто дратувати поляків тутешніх, з якими нам може доведеться вийти в якийсь контакт і спільно колись виступати. Адресу підписало коло 50 людей, майже виключно студентів. З не студентів підписала адресу славнозвісна українська співачка Соломія Крушельницька, що перебувала тоді в Варшаві. Не зважаючи на те, що вона перебувала в польському оточенні й товаристві /поляки вважали її за польку й тому ду-

же прославляли/, Крушельницька зразу ж згодилася підписати, коли до неї пішов Лащенко з кимсь із студентів, першою підписала адресу й узяла участь у грошовій складці. Текст адреси в російському перекладі /але без підписів/ видрукувала петербургська газета "Новости". Грошей зібрали кілька десятків рублів і вислали до Львова. Підчас збирання грошей я познайомився майже з усіма студентами, що вийшли потім до Громади. Серед них, пам'ятаю, були П. Блонський, пізніше відомий український діяч на Поділлі, Сімашкенич - потім учитель гімназії на Правобережжю, Микола Ткаченко - пізніше секретар української мирової делегації при переговорах з Москвою в 1918 році. Познайомивсь я і з одним із старших українців у Варшаві: це був М. Матвієв, субінспектор університету й учитель гімназії. Він був колись членом київської Старої громади й залишив далекий слід, як археолог. Це вже була немолода людина й якась підтоптана. Він дуже нарікав на варшавське життя й дуже радив мені переходити до Києва: "Що Ви тут будете робити на чужому ґрунті. казав він: ідіть до Києва, там будете в себе вдома, там цілий перег українських учених, а тут нікого нема". Він мав рацію.

Перед тим як кінчився осінній семестр 1901 року, все було налажене для заснування громади. Але мені не довелося діждатись формального її заснування. Я весь час свого перебування в Варшаві нудився й почував себе погано: я відчував, що те недоброчиливне, неприхильне відношення студентів - поляків до росіян /а до росіян вони прираховували й нас/ має під собою підставу; ми сиділи на чужій землі й мимоволі служили інтересам обрусіння. Кожен поляк мав рацію бачити в нас, з тих, що добровільно, так як я, прийшли до Варшавського Університету, - зайду, шкідливого для їх національних інтересів. З другого боку я одержував листи від своїх гімназійних товаришів, що пішли до Петербурзького й до Московського університету, про те бурхливе і принадне студентське життя, що там кипіло. І мене потягло туди. Захотілося й самому взяти участь у справжньому студентському житті, побачити ширший світ; я був певний, що й життя українського студентства там більше змістовне й цікаве, ніж у Варшаві. До мене доходили чутки про бучні українські вечірки й концерти в Петербурзі, про існування там українського видавничого товариства й допомогового товариства імени Шевченка, я чув, що в Петербурзі живе дехто з українських письменників. Мене потягло до Петербургу. Виїздячи в грудні 1901р. з Варшави на ферії до Вільни, я рішив подати прохання про перехід до Петербурзького Університету.

За пару тижнів, коли я проживав у Вільні, прийшла офіційна відповідь, що мене прийняли до петербурзького університету. В половині січня 1902р. я виїхав до Петербургу, і скоро почалася цілком нова ера в моїм житті. У Варшаві ж дійсно заснувалася Українська Студентська Громада, й вийшло до неї 35 чоловік. Оповідали, що в її заснуванні взяв участь і "артільний батько" М. В. Левицький, що приїхав тоді до Варшави.

/далі буде/.

М. Г.

х
х х

Сьогодні сонце золоте...
А срібло сипле, сипле з неба
Ялина ватом цвіте...
І там де треба і не треба
Футра пухнаті розіслало
І очерет трясє махалом,
Неначе кінчик борода -
-Туди сюди - сюди туди!
А шапка снігу все росте,
І очерет у шапці сивий
Такий розпечений, вродливий,
Що хочеться махно густе
За вуса трохи потягти.

-

Ряди, ряди тісніще друзі,
Ще довго буде буря ця!
Назустріч кинемо нарузі
Всю велич справжнього борця.

Там хтось поблід? І очі долу!
Благає пана жалібно у ніг...
Кляне минулу коромолу
Та на братів готує вже батіг...

Деж тут борні краса і сила?
І де тут творчости нове живло?
Коли душа безсило заломилась,
І гноєм брудним серце підпливло.

Та що тут плести теревені...
Дарма! Дарма! Даремна трата слів...
Бо пан для вас одвічний Геній,
А Бог? та ж Бог ніколи не платив..

Хай пугач плаче на розпутті,
Хай ворон серце матері протне,
Хай виром грають хвилі бутні -
Однаково вас Мати прокляне.

Ряди, ряди тісніще друзі,
Ще довго буде буря ця!
Назустріч кинемо нарузі
Всю велич справжнього борця!

Десь у лісі на краєчку
Біла хата мов яечко,
Мов пірник той на меду
У вишневому саду.

Плиг у хату і - в віконце.
"Що ти ходиш до схід сонця.
Я у баби на печі
Ім із маслом калачі.

Там живе стара бабуся,
В неї кішечка Маруся,
Скаче, скаче - наче пух!
Замирає мишам дух.....

Я в бабусі одиначка
-Чистять миші черевички,
Міє лапи таракан,
Хоч і сам великий пан.

Ось колись то на світанку
Кицька плигала по ганку
Аж до поту на чолі.
Раптом - наче зпід землі

Має вуса наче море!
Ти тікай, бо буде горе,
Наскрізь він тебе проткне,
Ще доскочить і мене".

Перед нею став котище...
Хвіст трубор.А -вусища!..
Що й казати. Зі страху
Киця сіла на даху.

То не весна чеше коси
І на землю кида роси,
То заплакав у воріт
Від образи бідний кіт...

А котище: "Марусино!
Будь мені ти за дружиму,
Будем їсти в лісі птах."
Серце в киці стиснув жах.

І подався...за плечима -
Клунок з мишами рудими,
Сумно бився поміж ніг
З салом крисячий пиріг.

Чи зі сміху, чи від пихи
Затремтіли дикі вільхи.
Вітер ніс котові в слід,
Яблуневий білий цвіт.

II.

Літо весну догоняє.
Наче старости не має
Згодом весна квітне знов.
Квітнуть м'яки наче кров.

Та не та вже киця стала,
Сум, нудьга її напала.
"І бабуся не така"
"І не хочу молока"

Мявчить, плаче цілі ночі   Що бабуся слуха, слуха
І плігати вже не хоче.   Та і хоп її за вуха.
Тільки все співа пісні   Щоб позбутися морок
• Та такі сумні, сумні,   Поставить у муток.

Десь поділася Маруся,
Декоря собі бабуся,
Плаче, нудить ніч і день
А за кицю - ні телянь.

III.

От і осінь промениста   А за нею пре котице,
Поразкидала намиста.   Хвіст трубою, а вусица!
В поле тягнеться орач,   Бабця з диву тільки "Ах!
Улітати хоче грач.   От вусица, чистий жах!"

Квочки мають вже курчата,   Та скоренько схаменулась
У бабусі повна хата   І до киці обернулась,
Динь, пузатих кавунів,   Стільки радощів було,
Зелененьких згірків.   Що хватило б на село.

Бабця все склада на зіму. Котенята хмиг носили,
Чує - риннув хтось дверима, Киця їсти наварила;
Бачить - киценька іде,   А котице стіл накрив
Котенят малих веде.   Бабця гарно запросив.

Таракан лише зі злости,
Поламав собі всі кості
Чи то казка, чи то ні,
Вже невідомо мені.

БІЛІ МАГНОЛІЇ.
/Прмсв.Л.В.П./

Весна.

Чому такі гордо-прекрасні магнолії?
Кому посилають вони аромат?
Для кого схиляєш так низько срібні келихи?
Кого вітають вони?
Білі, пахучі й чисті.....
Сьогодні моя шіснадцята весна.
Подивіться... скільки сонця всюди!
Яка блакить! Он березка плаче жовто-зеленими се-
режками. Там - на горбку старі дуби простягли ру-
ки - голі гілки вгору, мертві ще й суворі. А в до-
лині сміються морелі, неначе в молоці. І хризо-
літова травичка, мов килим м'який, а по ньому на-
ївні стокротки. Грушка розпустила лише бруньки-
голки й китиці звиненого цвіту. А яблунька мов
шерсть поросла, вся сіро-зелена, волохата...
Такий наш сад у день!
А в ночі! - Лагідний наш паниченько, князь-місяць,
всміхається тихенько в хмарчу. Срібляним дощи-
ком затоплено садок... І темно хилять віти де-
рева. І тіні - лани долі..
В бузку вже тьохкає соловейко.....
І місячні мережки тчуть шлях у казку...
Ніченько - Матінко! Довгими косами зір, теплими
росами сліз, шепотом ніжних квітів, виклич до ме-
не коханого!
Ось покотився самоцвіт..... Прийде!
Ні, знову запалав..... Не прийде!
І так ціліську ніч. Бесідка з місяцем і ссловей-
ком.
.....
.....
Гордують всміхаючись білі магнолії назустріч ве-
сняному сонцю....
Ніжні, пахучі й чисті...

Літо.

Душно... Спека... Сонце неначе близьке полум'я...
Дихати важко...
"Ти королева мого гріха."

В тобі життя, світ, радість! Без тебе пустка,
 нужденність...
 Хочу твого кохання. пестоців, тебе.
 Хочу що б моя воля була над тобою.
 Хочу що б імня мое стало гаслом.
 Хочу що б тіло твоє солодко тремтіло назустріч
 мені. Хочу сповити тебе намистом поцілунків мо-
 їх і ланцюгами обіймів зкувати тебе.
 Хочу бути всевладним паном твоїм.
 Хочу сміло умерти за словом із уст твоїх.
 Дай мені душу твою. Без краю таємну глибінь, а
 тіло твоє я сам візьму.
 Дай мені пишність твою -пахуцу весняну травичку,
 а пристрасть, захвану гарячу, я сам візьму.
 Дай мені казку ясних очей твоїх, бірюзою повитих,
 а пестоці дівочі несмілі, я сам візьму.
 О дай, дай мені музику слів твоїх -пісень кохання,
 а тебе - китицю соромливого квіту, я сам візьму"...
 .....
 .....
 Хиляться, хиляться білі магнолії, сонцем опалені,
 вітром завіяні...
 Ніжні, пахучі й чисті...

Осінь.

Зрадлива ніч, загорнена у пльорези, засіяна дощем...
 На розгублених стежках шукаю невідомого.
 Неначе кинено мені жменю промінів, по одному
 мушу збирати їх, по одному щоби найти всі...
 На розгублених стежках мого минулого розтоптала
 всі квіти надії.
 Надії минулого вслали шлях до сучасного...
 Під хрестом і горбиком землі сплять вони...
 На хресті вінок з безсмертників...
 Вітер хилитице вінок, а він шш.... шш....
 Не руште... Пошепки.... Не збудіть їх....
 А людське море -неначе зграя круків, що златі-
 лись на стерво.
 Махають крилами, злітають і знов сідають...
 Чути лише кр... кр... Кожен намагається звір-
 вати більший шмат. Мряка безпросвітна... Тяжкі
 думки габом темною вкривають душу...
 Майбутнє. Манячливе... Мов дряговина, над нею
 у ночі патерчата світять каганчики.
 Там зирне, тут глипне і... згасне...
 Так і майбутнє... Полохливе...
 .....
 .....

Зломано дерево гордих магнолій вітром осін-
нім жорстоким, холодним.
Білих, пахучих і чистих...

Зима.

Хрести... Хрести... Хрести...
Довгі ряди хрестів.
Старі... Нові... Похилі...
Стерті написи може забутих імен.
Зів'ялі квіти. Мовчазні знаки уваги живих
до мертвих.
Могили... Хрести... Руїни надій...
Сподівань...
Запоною прозорою тремтять у повітрі сніжин-
ки. Спогади. М'яким холодним килимом спо-
вивають цвинтарь...
І нові хрести... І забуті вже могили...
І величні мавзолеї з мармору й золота...
І прості горбики ще свіжої землі.
Все рівно вкрито чистим саваном.
І цвинтарь -серце під сніжним покровом
не чує жалів за весною.
.....
.....
Хурливо припали вже мертві магнолії на сніж-
ний зимовий килим.....

Quasi

У великій Богині Любові
лиця дитини донця
Життя. Кожен.

Вклонились очерети
На поцілунок легкий вітерця,
І синій сум накинув ретязь
На темну рясу вечера -черця.

І день в обіймах Мама
Схиляється безжурний, мов дитя,
А Мати -ніч, в намітці тямній
Кладе його в колиску забуття.

Додому час, кохана!
За хвилину свій ноктурн заграє ніч...
Дзвінких не чути гуків Пана,
Десь зник за горами веселий клич.

Ще мить!... і з уст рубінів
Потоком затремтить палкий протест;
Так ні,... мовчить у згибах ліній
Покути вічної довічний Хрест.

8/v
25р.

—
x
x x

....Ти чуєш, моя любя?

Сьогодні вмерли тисячі, мільони літ!
Сьогодні я одніс на тихий цвинтар
Років поплутаних тяжкий кривавий спліт.

—
Я вже не йду слідами Пера Гінта,
І пліч моїх не мулить вже змагань
тягар...
І хай сліпець блукає в лабіринтах!

—
Хай плаче від нудьги зневірений владар,
Що не знаходиться відвічна згуба...
Я -пан! -я брам темних воротар!

..Чи чуєш, моя любя?

10/v
25р.

Світанок

Вже блідне ніч... -Вже досить -годі!
Ще мить і сонце буде знов!
Під згуки радісних реверсодій
Розквітне маками Любов.

Ввесь світ в рожевоніжних барвах...
І рожами цвіте блакить...
Моя журлива, люба, гарна!
Диви, як став у сні тремтить...

Ось зараз чистий промінь блісне
З під вії пухнатих хмар!...
І задзвенить потоком пісня
І пестоців заквітне чар...

Тікає ніч, -неначе злодій,
Звиваючи сумний покров...
І згуки чарівних мелодій
Горять вогнем, неначе кров.

13/v
25р.

х
х х

Ох, як болить!... пече - пече...
Ні, не кажи! Лиши ту рану,
Бо кров із неї потече
І пісню забруднить весняну.

До ділька споміни і сум!
Сьогодні я співати хочу!
Хай поховає листя шум
Пожовклий привід - поторочу.

Гей, сонця золоті пісні!
Співайте разом ізі мною!
Малюйте рямочку мені
Моєї Люби золотої.

15/v
25р.

х   х
              х

У сплітах звуків ніжних

Минають дні, минають тихні...

І гострий вітер десь утік

/...Ласкавий промінь зпід повік.../

А сонце різбить тіні дивовижні.

І десь між Часом і Простором

Іду я чарівливим бором...

І в оксамиті легких хмар,

Неначе рук солодкий чар

Завивсь прозорим омефром.

16/v
25р.

ВУЗЛИКИ.

Бронський, колись зуковатий гусар-емігрант тепер,
важко опустився на лаву...
Над містом густо висіла пелена диму...
Сонця, як звичайно, не було.
Річка, що позувала на велику, це збільшувала вражін-
ня чогось то нещирого, непотріного.
Думки мляво обертались:-
"Погано... і звідки оця порожнеча?....
Ніби душу хтось винув.....
Що це?.... Може старість?
Бронський апатичним руком зацалив цигарку, глибше
засунув руки в кишені пальто, мов хотів сховатися
й від думок і від непривітного, проїздового повітря...
На обличчі, майже завжди спокійному, бігли й бігли
тіні...
Трохи дивне було це обличчя - якась дивна борня,
ні, не борня, а швидче мирне співжиття наївного
вннатва і глибокого досвіду старшої людини
І тяжко було підхонити, де ховалися ті знацькі
вогники...
Ні у зріділому волоссі, ані в посіченому густо
зморшками лобі, ані в утомлених, проникливих очах,
з якимось глибоко-захованим сумом, не було цих
вогників.
Але десь вони були.....
Звідкись вони вибігали гуртом, спалахкуючи жартов-
ливим блиском, весело кружляли по всіх цих слідах
невблаганого часу... і тоді ця майже суворо різб-
лена маска ставала м'яккою, знацькі захопливою.
А в глибині все роїлися вражіння минулого вечера...
Ніби хтось чужий уперто розмотував псоволі смільно
поплатаний клубок
Тягне... тягне нитку... і раптом хтось там як зуба-
ми вчепився... нитка натягається... тремтить болю-
че струною... вузлик!....
Так - так... вузлики життя...
Нервово рухнулося плече.
Знов тягнеться нитка...
Мухи осінні... иволі, безсилі настирливо лізуть,
повазуть... повазуть....
Безконечні обози в болоті Подільських доріг... /рап-
том виринув малюнок із війни/.
Але чому воно так погано?
Ага! Так-так... той вечір!....
Ця напів розмова, напів мовчанка, де схрестилося
на герці п'ять шабель -чотирі проти одної...

Пять шабель, пять настроїв, пять душ...
надломлених знесилених душ із одним розпачливим
зойком: "Я жити хочу!

Хочу сонця, сміху, фарб...
Я пестоїв хочу.....

А далі:

- До дідька проповіди!

До дідька каліцтво в імня
Фантомів!!

Ти нас у савани вішалників хочеш одягнути.
У-у-у! Будь проклятий, миршавий пророк...

Згинь, Маро! -

Так-так... це крах!.....

Поразка на внутрішньому фронті...

Ті, що слухали ще передвчера, відмовили послуху...

Бунт проти невблаганої конечности висновків.

Бунт почуття проти льогіки.

Та добре... це ж знайомі речі...

Чому ж тепер так тяжко, як ніколи.

Думка, що ліниво звивалася колом того вечера,
раптом, немов скакун на фініші, наддала й понес-
лась у минуле.....

Веселі вогники майнули і знову зникли в куточках
очей.

Перед очима попливли колишні гусари, Полтавці,
Чернигівці, Київці, Подоляки, Воляняки.....

".....Мої любі гусари... Мов діти....

і молоком пахне від них і ще чимось...

ага -землею!.....

Вірні гусари.... Хапарть кожне слово злету...

Де там наказувати, кожне слово, мов святе...

А війна! Цей страшний іспит... Місце, де пізна-
еш людину....

Ось Криловець, що при першій зустрічі віч-на-віч
із ворогом закричав од жаху:- Ваше благородіє,
тікаймо, бо всі загинемо.-

І не втік, а ввечері тихо вмирав, поцілений
двома кулями.....

Ось Курач, четовий, перед війною це був на відпуст-
ці в батьків. Запамала хата, він разом із иншими
скочив на двір, але згадав, що "казьоне" майно
в хаті -наблюка...

Кинувся в полумя й виніс шаблю.

Ось Глобенко, славний гарний парубок, що перед
хвилиною крутив із махорки цигарку, бо у штаб-
ротмістра курити не було, лежить з одірваним
півчерепом, а спокійні очі трохи здивовано
дивляться в небо...

І десятки инших.....

Як чесно Ви служили й чесно вмирали.....

Вмирати за чуже, часто-густо й незрозуміле...
Спіть спокійно, мої діти".....
Чорні хмарки набігли й темні тіні лягли на обличчя..,
А думка гнала далі...
Револуція... Мов мільйони вітхнули .....Весня-
ний вітерець пустотливо грає червоними стрічками.
Сонця нові запалали... Надії маками повними
зацвіли
А з глибини забуття манесенький струмок, біжить
і співає:.....Стара мати встала з домовини,
Довго, довго вона спала...
Наша славна мати-Україна...
"Україна! Україна!" підхоплюють веселі пташки
й несуть цей клич боєвий у степи розлогі, на море
безкрає...
Земля здивувалась... Замислилась довго й собі
загула: Україна...
Нема гусар... Козаки родились!
Дивнота тай годі -а гусари з козаків охочекомонних
повстали... Обернулось колесо історії і знову до
дідів вернули внуки.
Козаки і гайдамаки!
Традиція лицарська; традиція боротьби до кінця
й рятування себе шкідливих хлопчаків... через
видавання головою свого ватажка
Два обличчя одної постати..."
Бронський презирливо знизнув плечима.
.....
.....
.....
З півночі під покровом галузки мира сунуть
чорні духи з кровю на руках...
-Будемо битись до останньої крайлини крові /резо-
люція полкової ради/
А на завтра.... на завтра злодійкуваті очі бігають
і не дивляться... на завтра торгівля-кого видава-
ти, щоби рятувати себе перед сильним новим паном
Стара традиція левенців та дейнек...
Стара трагедія ватажків!- болюче різнула мозок
гостра думка
Туби скривилися насмішкуватим вигибом...
.....
.....
.....
Кмів... Тяжко приходитьсь старому дідові...
Жменька гайдамаків боронить столицю... А зза
Дніпра ревуть чужі гармати...
Військо? Де там... лузати насіння та на віче
з шликама по п'яти ходити та слухати різних Генера-
ралів од партій, на це -гаразд, а як із вогнем

погратися, за своє встати, як колись за чуже чесно
бились... де там...

"Невтралітет" у душах запанував.-

Тяжко червоним гайдамакам... Вже батько Волох
ранений... тиснуть та й сильно тиснуть...

Поруч славні Богдановці, та скільки їх... така са-
ма жменька...

"Гей хлопці не хуріться -полк Вільної України йде
на підмогу!"

-Слава кіннотчикам!-

Оце добре... кілька день перед тим так гарно дефе-
лювали ці козаки перед Військовим Секретаріатом,
а й полковник немов тобі Тарас Бульба...

Ось і кіннотчики....

А-а-вах!... рвануло над головою...

Уу-бух! Зітхнуло майже під ногами...

"Хоружий Давидович! Накажіть полкові Вільної
України йти негайно на зміну першої сотні гайдама-
ків!" покриває пекельну симфонію металевий голос...

А ворог скаженіє...

Сталеві мухи лютують і рвуть повітря в шмаття.

-Пане полковнику!/голосно/: наказ виконав,/нишком/:
полка Вільної України нема, повтікали з переляку.-

Утікли, а клуночків своїх не забули!

Чується, що брешуть останні акорди...

Старий генерал-гарматчик... підбадьорює:

"Зараз із Василькова кінна батарея підходить"

У гайдамаки Бронського серце виграє веселими ско-
ками: Наші йдуть! колишньої К-ої дивізії...

До гайдамаків: "Ну, хлопці, ці не вільної України,
ці покажуть!"

Вибіг із Купецького зібрання, а на Хрещатику гар-
матки йдуть, а попереду старий другяка й зух
Сенютович,

"Бувай, друже!" Почеломкався.

"Ану дай їм часу, братику, як колись австріякам
під Снятином!"...

Та сумне обличчя в Сенютовича

-Ех! Думаєш ті колишні? Ні, братику, на десять
карбованців поласували.... Знаєш, Ц.Р. дає за день...
У Бронського серце зойкнуло.....

Ууу - там - ра - там!

Краєчком даха вдарило й плюнуло в долину оловес
та цеглос...

Бліді, скривлені від жаху обличчя аж підскакують
перед Сенютовичем: "Пане полковнику, назад їдьмо, бо
тут всіх повбивають! Назад!"

Щось куснуло за серце, а з очей побігли гарячі
горошини.....

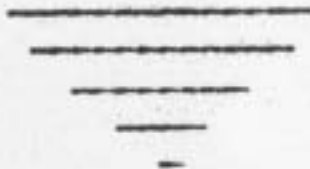
"Пропала Україна, пропала!"

.....
.....
.....
Думка біжить за самітною постаттю, що прямує на
південь.....
"Товариш салдат" іде до дому....
Та кумедно трохи тай підозріло, хоч заросле обличчя,
два місяці вже без мила й води, не вказує на блиску-
чого гусара.....
Причандали ось трохи дивні...
В кишені: Джека Лондона "Син сонця" та мапа
10-ти верстова....
Змориться постать місить болото...
Сяде..., Озірнеться навколо....
Погляне в карту..... Закурить вічного друга саміт-
них -цигарку, почитає трохи житерадісного Лондо-
на й далі вандрує...
Назустріч молоді червонопикі парубки:
"Гей, товаришу, до нас ходіть у Красне, он там ба-
чите в ярочку!"
-А що?...
"Пана розбили сьогодні....Розкопуємо....."
І обличчя такі веселі й радісні.....
Вони п'яні сьогодні.....
Так-так... Ціла Україна п'яна...
Та й як же...таке щастя з неба впало...
Де там битися, жита їм хочеться, хочеться хоч
раз почувти себе паном.....
Ні, не винуваті вони....
Їх же роками вчили: царя скинути та панів розбити...
Царя хтось там скинув, ну а до панів, то вони
самі вже взялися...
Виконують програм...
Ні не винуваті...
Хутко біжить смерк... Самітня постать поволі
зникає за горбом.....
.....
.....
.....
Безсило бовкнули в останнє гармати...
Десь непотрібно бухнуло кілька рушниць...
Прощай рідна земле!..
Чорна завіса сумного вечера закрила довгий ряд
днів...
Днів божевільних надій і гіркого болю образи.....
На чужині...
Безглузде існування в комірному
І шмат хліба мов хебракові.....
Матеріал для пахування своїх сусідів...
Деж вихід?

І дух Лицаря-Гетьмана десь із глибини віків...
Глибоко нещасний і повік щасливий
Гетьман Пилип Орлик...
Так, до кінця... до кінця непохитна воля...
до кінця в Імня оттих понівечених рабів, щоб хоч
дороговказ лишити...
Так, жменя завзятців... жменя лицарів... І поко-
ління будуть мати дорогі спомини...
І знову перед стомленими очами переливається дід
старий Славутич...
А дідуган старий голомозим унучатам про кривду
минулу розповідає...
І знов змучене серце маршовим тактом бе!...
....Ідуть, ідуть сотні... всі як один...
Прапори мають... Сурми грають...
Треба жити... Треба до кінця прапор нести...
.....
.....
.....
Гурт любих людей... Немов до серця приросли...
Оці кинуть світло в темряву чужих століть...
Переплелися нитки... Тягне кудись одірватися
від землі... Молоді душі прагнуть душу віддати...
Але сухі падають слова:
Праця... праця... праця...
Праця над собою...
Аскетами мусимо бути...
Залізна воля є наш рятунок...
Щоб мати оправдання, треба творити...
Творити форми життя...
Щоби вести — треба вміти підлягати...
І довго слухали... Не розуміли холоду слів, але
хотіли вірити...
А нитки напинались усе тугіше...
"Комедіант на сцені!... Позує на оригінала!"...
Блиснула блискавка і вдарив грим!
І полились слова уривчасті, без звязку, гострі як
жала гадючі, гарячі як вітер пустель..... Ідкі
як отруя...
І сльози тремтіли за ними...
Сльози над руїнами картяних хаток
мрійної уяви...
Ми жити хочемо!... Ти наш інквізитор...
.....
.....
.....
Сталевий вогник ув останнє прорізав очі...
і зник...
Так! та вечерея й бичі слів...
Усе найдорожче вирване, вирване з корінням...

Порохнеча..... Темна безодня.....
Нема чим жити....
Бронський іронічно скривив губи:-
"Мавр зробив своє діло, мавр мусить уходити"...
Лінивим рухом рука виняла з кишені фляшчину й під-
несла до губ....
Ніби ток прорізав тіло.....
Бронський адрігнувся й застиг...
Очі здивовано дивились у безмежність.
Річка ліниво перекочувала свою хвилю.....

Весна
1925 року.

Київська Академія та її студенти XVII-XVIII в

У першому числі "Спудея" ми подали короткий нарис про Київську Академію та її спудеїв. Але через обмежений розмір журналу - довелось випустити зі статті деякі цікаві моменти з життя Академії.

Тому на цьому місці, як ілюстрацію до згаданого нарису, подаємо малюнок будинку Академії і групу спудеїв та короткий опис і історію оригіналу цього малюнку^{*)}. Цей малюнок уміщений у журналі "Київська Старина" за 1882р. і узятий зі старовинної гравюри, що її знайдено наліпленою на одній із старовинних латинських книжок у бібліотеці св. Софії в Києві. На згаданій гравюрі не означено ні часу, ні місця її видання, але перше можна визначити часом управління Академією тої особи, для котрої гравюру призначено, що й припадає на 1697-1702рр., а друге імя автора, Інокентія Цирського, найкращого з київських граверів XVIIст., монаха ордена св. Василя Великого /так називано не лише уніятських, але і православних монахів XVII-XVIIIст./ Цю дорогоцінну в археологічному відношенні гравюру неохайно наліплено на грубу окладнину книжки *in folio* під титулом: *Aboc opinionum moralium* /щось вроді моральної філософії, автором котрої був медіолянський кармеліт Касян /XVIIст./ . Появу на цій книзі гравюри можна зясувати простим випадком: хто небудь наліпив її для ліпшого збереження, але можна думати, що Цирський підносячи тодішньому ректору Академії Петрові Колачинському в день його народження згаданий твір, що мав, очевидно, тоді цікавість новинки й авторитет науки, приклав до нього /твору/ гравіровану знімку Академії. Чи належав Цирський до складу Академії, не відомо, але його близькість і співчуття до Академії можна бачити зі всього змісту гравюри й написів на ній.

Композиція гравюри досить складна й потребувала б пояснення. На першому плані гравюри група спудеїв, що стоять поперед будинку Академії, котрий вбудував щойно Гетьман Мазепа. Стоять спудеї під прапором, що піднесений на гербі ректора Петра Колачинського, а прапор тримає Паллада чи Мінерва -- богиня мудрости. Див. мою статтю: "Київо-братська школа-Могилянська Колегія-Академія та її спудеї". "Спудея" ч. 1, 1925р.
^{*)} За "Київськ. Ст." 1882р. ст. 232, 437 - /лютий-березень/.

мудрости. Але через те, що з технічних умов, ми тут вміщуємо - лише групу спудеїв і будинок Академії, то й опис решти ґравюри /прапор то що/ опускаємо. Цікаво лише згадати про два написи вишу прапору, що ясно свідчать про бойовничий настрій Академії, що боролася в римській курією в особі Польці й унії та на її безпечність під згаданим прапором.

Праворуч зазначено: *Cur aquilam tollis; tollis quid Rome leones* ! Нащо дражити орлів? Нащо, о Риме будиш левів? /тобто ці мелоді народні сили в особі спудеїв, майбутніх бойовників за славу й честь народу/; ліворуч таке: *Tu floris hui. signo Matris Palles erit*, тобто під цим прапором Могиланська Мінерва /Академія, храм науки/ буде безпечніша. Цей образ справжнього всенароднього храму науки /Могиланська Академія була, як уже згадувано в попередній нашій статі, школою всестановою/, цей витвір бойовничого українського народу, що захищав свої культурні й національно-політичні права й усю надію свою покладав на освіту й меч, на цих найкращих його представників, його цвіт, красу й утіху, цих орлів і левів, котрих небезпечно зачіпати; ці типи, живими узяті з народнього життя, ці вихованці Академії й сама *Mater Mater* - усе це повне найвищого інтересу, найглибшого змісту. Так це дійсно жива установа, що ясно усвідомлює собі свій зв'язок із народом, своє призначення, своє положення, свою потугу. І подивіться, з якою гідністю і свідомістю своїх власних сил стоять ці спудеї й як відбився в них народній настрій і характер. Найкраще це видно на першому з них, найбільш окресленому. Високий, стрункий, барчистий поза в нього трохи штучна, але граціозна: він відставив праву ногу наперед, праву руку заклав за пояс, притримуючи хусточку; в лівій - тримає обшити смужком по краях шапочку, котрою ледаві можна накрити завяту внацьку голову. На ньому хуцан - тісно підперезаний поясом, зверху накинена й застібнута на пряжки кирея, го лова високо підстрижена. Отак у всіх; у деяких - вуси, а бороди голені.

Щодо будинку - то його нецо давно перед тим, як уже згадувано, вибудував разом із церквою Гетьман Мазеца. Нижній поверх існує й досі, верхній зніс митрополит Р. Заборовський, на заміну його вибудовано каміний із чудовою кольонадою, котру на жаль, недавно перероблено для приладнення під помешкання бібліотеки Академії.

у листопаді 1925р.
Прага.

БІБЛІОТЕКИ В АМЕРИЦІ.

Library of the people, by the
people and for the people.

Вся північна Америка покрита бібліотечними пунктами, що віддалені один од одного, що найбільше на 1-2 милі. З них американець без жадних труднощів може завжди випозичити книгу.

Часи, коли книга була до вжитку лише заможних людей, коли її навіть приковували на ланцюг, ті часи давно минули.

В Америці не тільки кожен може мати безкоштовно книгу з бібліотеки, але ще й сама бібліотека випукує читачів. Там кажуть: Бібліотеку створила громада і для громади. Бібліотека для суспільства, а не суспільство для бібліотеки. Нема гіршого менту для книги, як коли вона лежить на полиці без ужитку. Нема нічого гіршого за невживану книгу. Все для читача!

В своїх змаганнях зробити книгу дійсним другом і порадиником людини, бібліотека вживає самих різноманітних засобів. Один зпоміж них реклама. Так, друкують у часописах обяви про те коли відчинена бібліотека, бібліотечні правила. Поза тим це списки книг із окремих відділів. Реклами вживають дуже широко. Навіть на театральних афішах знайдете відповідні до змісту пєси списочки книжок із адресою бібліотеки. Розуміється, для цього служить і екран кінематографа.

В Сан-Луї всім, що прибувають до міста, надсилають спеціальне запрошення відвідати бібліотеку.

В Каліфорнії є звичай друкувати обяви про народження дітей. Бібліотека дуже уважливо слідкує за цими публікаціями й надсилає відповідний список книг щодо виховання дітей, їх відживлення й т.п.

На сільській ярмарці завжди знайдете намет, де представлено насично все бібліотечне діло з відповідними вказівками що до організації, праці тощо.

Ураджують конкурси найкращих вистав у крамницях, де поруч із крамом уміщують відповідну літературу що до його веробу, якості й т.п.

У трамвах продають квитки з пересадкою до бібліотеки, дійсні протягом кількох годин, щоб можна було зайхати за книжкою, або щоб почитати її в бібліотеці.

Нема вже що й казати про вистави, де в найдокладніших подробицях інформують суспільство про бібліотечні справи.

Періодично влаштовують спеціальні бібліотечні тижні. Тоді бібліотека ще більше старано пропагує свої ідеї. Тоді співробітники бібліотек виступають із викладами, промовами в клубах, серед робітників, на різних зібраннях, на залізниці й т.п. Наслідком цього величезна запис читачів з вимогами тих книг, що були у списках, що всім кинулись у вічі. Відкриття бібліотек здебільшого, настає в наслідок заяви 50 осіб, що платять податки, або за постановою Ради Громади, що ближче всіх стоїть до потреб населення, та має їх задовольняти.

Ковти - спеціальний податок, що вносить не більш $1/4$ до 2 mills на долар загального податку / mill = $1/4$ цента; цент $1/100$ долара/.

Буває, що призначають прибуток із спеціальних податків, як то на пів/Шт. Менс, Пенсильванія/, від напоїв /Менс та Вискожин/, від садів та огоредів/Новий Мехіко/.

У штаті *New Hampshire* бібліотека відкривається безплатно, без жадних поборів на це в кожному місті. Там на кожних 30 доларів мійського податку їх платникам видають на бібліотеку 1 долар. Для малих громад це більше, а власне стільки ж, як і для цілих громад. Ці матеріальні засоби не є єдині. Величезні кошти жертвують анонімно через газети грошима та й книжками. Останнє буває частіше й дає досить цінні вклади, впорядковані колекції рукописів тощо. Не одну бібліотеку влаштували відомі мільярдери своїми пожертвами. Так, знаменитий Карнегі Одрій родом із Шотландії пожертвував понад 50 мільонів доларів. Джон Рокфелер - 30 мільонів на університет - 10. на бібліотеку. Джон Крерар /Чікаго 1886р./ - 7 мільонів, Нюбері /Чікаго 1886р./ - 12 мільонів. Є цілі сім'ї, що опікуються бібліотекою. Така сім'я купця з Нев-Йорку І.Я. Астори. Сам він пожертвував 1,3 міль., а діти та внуки додали ще 3,5 міль. Таких пожертв дуже багато, а тому повстали й існують величезні бібліотеки /напр. у Пітсбурзі/. Кажучи про бібліотеки в Америці, мусимо зробити певні застереження щодо розуміння цієї тямки. Там бібліотека є завжди, так би мовити, цілою системою бібліотек, у нашому звичайному розумінню. Система ця складається з головної бібліотеки, де сконцетровані всі її найбільші книжкові скарби, де часто-густо буває багато окремих залів для читання книг, газет, де є музей, концертна зала, є спеціального призначення читальні /технольгії в Пітсбурзі/, окремі читальні для дітей йт.п. Біля центральних бібліотек купчається її філіялки. Вони ніби

x) *Maine, Pennsylvania, Wisconsin, N. Mexico.*
x*) *Pittsburg*

самостійні бібліотеки, що зв'язані з центром лише тим, що дістають від нього книги. Філіяльні бібл. й собі мають молодших - книжні пункти. Ці останні лише видають книги, й розкидані по різних пунктах міста. Такі пункти засновують у великих крамницях, на фабриках, у урядових установах, клубах, в'язницях, одне слово, всюди, де є більша кількість людей. У Пітсбурзі філіялок 7, пунктів 227. У Нев-Йорку філіялок 40, пунктів 400. В Бостоні 10 філіяльних відділів, у найбільшому з них 22 книжних пункти, 40 кн. пунктів у помешканнях огневої сторожі, 26 у різних мійських будинках, 101 у школах. Разом всіх пунктів 201.

Книга переходить через усе життя. Досить зібратися більшому числу людей - з'явиться й книга. Бібліотека розсилає своїх спеціальних агентів шукати читачів. Цікавий випадок був у Пітсбурзі. Були там "банди" вуличних дітей, що багато причиняли турбот дорослим, поки якимось не знайшов їх такий бібліотечний агент. Він запропонував зарядити вуличний клуб, і ось на якійсь то пустці, під парканом, на місці звичайних зборів діти дістали книги, зацікавилися ними й за короткий час їх не можна було пізнати. 10 років бібліотека мала можливість спостерігати свій власний вплив на своїх буйних читачів...

Помешкання бібліотек - це палаци, повні світла, затишні. Бібліотеки мають найновіше технічне урядження. Книгозбірню від огню забезпечує залізо-бетонове помешкання, абсолютно сухе. З нього книжки подаються автоматичними приладами до кімнати, де йде їх видача. Звичайно в першому поверсі посередині будови зала для читання, по боках кімнати й коритар де видають книжки. У двох наступних поверхах улаштовані кімнати для спеціальної праці. Заль завше де кілька: читальня, газетна, журнальна, наукових праць, відділ рукописів, законів, дитячих книг, відділ нот, образів; часто бувають відділи для сліпих. Окремо приміщені залі для лекцій, їдальня для читачів. Буває фотографічна кімната, власна друкарня, переплетна майстерня, стайня, гаражі на авто, помешкання на освітлення то що. Книжні багатства, що мають бібліотеки величезні. Центральна національна бібліотека / *Library of Congress* / має 2 мільйони книг. В бібліотеці конгресу на саму купівлю книг щорічно витрачають 100.000 доларів, на обкладинки, картки, каталоги тощо 200.000. Бібліотека щорічно одержує 9216 періодичних видань. Там, між иншим, переховують зразки всіх книг, що вийшли з друку. В Нев-Йорку мають величезний відділ для виміну з иншими бібліотеками книг. Там збирається до 900.000 дублікатів. В Бостоні книжного запасу більше 900.000 томів,

в 1894 р. було 361 книга для сліпих. Доставлять щодня 375 чартерів та 1700 журналів із цілого світа. Майно бібліотек складають крім книг, різні інші друки: діапозитиви, фільми, грамофонні плити, вальци механічних клавирів, ноти, малюнки й т.п.

Видача книг переводиться цілий день від 8¹/₂ - 9 год. ранку аж до 9 - 10 г. вечора. В неділю деякі бібліотеки зачинені, а в деяких працюють від 4-5г. Книги позичають безплатно. В деяких місцях вимагають од читачів поруки, що дуже легко можна одержати наприклад від учителя або директора школи. В Чикагу право давати поруку належить всім хто записаний у адресну книгу міста. Книг видають багато; наприклад в Нев-Йорку відразу в одні руки 8 книг. Учитель має право брати необмежене число на піврічний реченець. Одержання книжок віднімає дуже мало часу. В Бостоні видають за 10-12м., через хиби в будові /далеко знаходяться книжні комори/ й на це скаржаться як на марнування дорогого для всіх часу. В бібліотеці Наукового товариства імени Шевченка у Львові книгу можна дістати тільки на другий день. В Паризькій Національній бібліотеці проходить година, поки дістанеш книгу, в Британському Національному музеї ¹/₂г. а в Вашингтоні 5 минут і це ще не рекорд, бо в других бібліотеках на це йде 2-2¹/₂ минути. Бібліотечна система зладжена так, що кермуючись катальогами, яких буває декілька /альфаветний, систематичний, предметний, та інші/, читачеві дуже легко орієнтуватися. Але крім катальогів велику роль відіграють спеціальні реєстри книг підібраних на різні питання, що дають можливість одразу ж випукати потрібне. Всього цього мало. Дозволяється що вільний вибір із полиць книг. Під доглядом бібліотекаря читач безпосередньо зазнайомлюється з книгою. Число читачів доходить до великих чисел, як наприклад в Бостоні в 1908/9 році було 85.470 читачів, що визичили 1¹/₂ міліона книг до дому, а 3 міліона читано в бібліотеці. Щодня бувало до 5000 читачів. Співробітників бібліотеки при тій продуктивності праці, що видно з наведених чисел, не так багато. В Бостоні їх було 219. /Є значно менше, як то в Пітсбурзі, де бібліотекарна міс Вілард працює з 4. поміщицями, що мають фахову високу освіту/. Всі бібліотеки працюють на основі десятичної системи /*Decimal system* /, що дає при найменшій витраті труда - максимум продуктивності праці. Творець цієї системи найславніший бібліотечний діяч Америки, що був 14 років секретарем *American Librarian Association*, а далі кілька років головою її й до 1910р. директором Нев-Йорської бібліотеки - Мелвіль Деві /*M. Dewey*/. Його працю в 1895-1905 р.

Бруксельське Міжнародне бібліографічне товариство переробила в відомий труд "Manuel du repertoire bibliographique que universel publ. 63", де й є основні теперішньої міжнародної десятичної системи. Система ця має такі властивості: енциклопедична, розтяжна, стала, концентрична, подільна, еластична, практична, механічна та універсальна. Без сумніву система, що має найбільше права бути у всіх культурних краях світу. Розміри журнальної статті не дозволяють вмістити більш докладний намір про Децимальну систему, що малаби бути предметом спеціального нарису.

II.

Було б великою помилкою думати, що бібліотека в Америці обмежує свою діяльність лише видачею книжок. Вірні своїм принципам /як найкраще служити громадянству та йти йому назустріч/, бібліотечні співробітники працюють із значно ширшими завданнями. Одно з них бібліографія, що має визначне місце в бібліотечній справі. Майже в кожній бібліотеці є спеціальні бібліографічні відділи, де йде постійна праця над складенням нових бібліографій, які надсилають всім, хто в тому зацікавлений. Бібліотеки складають бібліографічні списки на окремі теми, реферати й питання й повідомляють тих, кому то може придатися: професорів, учителів, тощо. Досить з'явитися питання, що навіть хвилино зацікавило ширші кола, в бібліотеці вже складається відповідний список і вона готова на вичерпливу відповідь на цікаве питання. В деякі періоди /напр. перед Різдом/, коли в сім'ї повстає питання, - що подарувати своїм молодшим членам, бібліотека влаштовує вистави дитячих книг. Бібліотека йде назустріч школі підбираючи комплекти підручників, що на перше ж замовлення охоче вивозить. Бібліотека дає найрізноманітніші справки на запитання, й дає їх усно й на письмі, а то навіть телефоном. Ще одна дуже цікава галузь культурно-просвітної праці - це дитячі бібліотеки. Або філіяльні відділи виключно для дітей, або як окремі дитячі кімнати. Звичайно така кімната має окремий вхід, гарно прибрана живими рослинами, прапорами, барельєфами, малюнками. Бібліотечні бюлєтені оздоблені малюнками з старих книг або газет, журналів, поштових карток, що ілюструють романи та повісті Дженса, Кіплінга та інших. Цікаво, що й тут бібліотека не навязує свого. Вона лише обережно й уміло пропонує книгу, але ніколи не накидає її своїм малим читачам. Розвиток незалежної особистості - відповідний принцип Америки. Бібліотека тільки допомагає, дає можливість розібратися в книжних скарбах, приходить на допомогу читачеві порадою доброї книги. Й тут, як і для дорослих, дозволений вільний вибір із полиць. Так діти від ранніх літ привчаються до бібліо-

теки, люблять їх. Діти всіх станів, багатих і незаможних батьків охоче йдуть у бібліотеку, де знаходять ласкаве привітання, часто-густо значно більший комфорт, а ніж у себе вдома, де стільки цікавого можна довідатись з книг, познайомитись з невідомими ще річчями, що так хочеться їх знати. Є діти, що дома своїх лекцій не готують, а лише в бібліотеці. Буває так, що біля 4. години, по скінченні лекцій у школі, бібліотека не вміщає всіх, хто бажає потрапити туди, й на вулиці стоїть черга бажаючих знання малих читачів. Книжки дітям видаються й до дому. Для цього відбирається підписка в тому, що читач знає правила бібліотеки й зобов'язується їх виконувати та обережно користуватися книгами. Вимагається порука від старших. У своїх піклуваннях про дітей бібліотека прийшла ще до одної дуже цікавої методи, що дає величезні наслідки, а це так звані *story hours* - години оповідань. Рає на тиждень, для групи дітей від 30 до 100, й молодшого й старшого віку, улаштовуються зібрання на яких оповідають народні казки, легенди, оповідання з реального життя, уривки з Шекспірових п'єс або з Гомера й т.п. Зібравшись біля доброї міс у горячого ярким подумним каміна в затишному кутку своєї кімнати, діти у живому слові, у виразній формі, в цікавих оповіданнях знайомляться з тим, що є найкращого в літературі. Дитяче виображення пробуджується, вони навчаються відчувати те, що в книзі було би лише мертвим. З великим захопленням діти вслухуються в кожне слово, у них горять оченята, невстало міняється вираз обличчя, увага доходить до максимуму. Всі рухи кахуть про те, як вони захоплені оповіданням.

Бібліотеки нинігаються всюди де лише маютьсья будь які можливости примістити свою книжку. Улітку в садах, на терасах, двериках, на вулиці, навіть на дахах домів, де проходить частина дня Американця. Всюди бібліотека вишукує своїх читачів. Вона не обмежується містом, йде це й на село. Для цього призначені мандрівні бібліотеки, що функціонують з початку 19. віку. Їх улаштовують так: надсилають на реченець 3, 6, 8 місяців на село поштою чи залізницею старано підібрані комплекти книг у невеликих пачках; попадають вони звичайно або до школи, або до клубу самоосвіти, або до иншої культурно-освітньої організації. Така пачка має 25-100кн.; це додаться спис книжок, що їх бібліотека рекомендує. У такому комплекті /пачці/ на долю красного письменства припадає 22% книг, історії-18%, біографії-13%, мандрівних оповідань -11%, наукових та мистецько промислових-9%, суспільних наук-5%, релігії

^{x)} Travelling Library.

та моралі-40%, штуки та ріжних чиних-30%. Комплекти в їй готові, а є і такі, що їк збірають та висилають негайно на замовлення. Тако ж висилають фотографії, мапи, навіть грамофонні плити, стереоскопи, малюнки для світових диктарів, фільми. По упливі реченця книги пове ртаються для заміни на нові комплекти. При висилці вимагають поруку в 2-4 долари на видатки транспортування. Так бібліотека виходить за межі міста в їде до читача, коли він не може прийти до неї.

III.

Роля американського бібліотекаря не подібна до такої ж в Європі. Як це не дивно, але ї досі є погляд, що бібліотекарем може бути кожний. Чи велика то, мовляв, мудрість видавати та приймати книжки, для цього досить уміти хоч тронки читати та писати, таї годі. Навіть у великих бібліотеках часто працюють люди, що припадково взались до цієї справи, що дивляться на свої обов'язки, як на спосіб одоути грїна кїгеньковї видатки, що нудяться своєю працею, незнають її технічних нових придбань ї неохоче та нервово недбало дійсно лише видають та приймають книжки... Цей стан дуже шкідливий ї хто знає, яка то складна ї відповідальна праця, коли вона робиться як сїд, буде рішуче проти таких аматорів-бібліотечних співробітників, що принесуть бібліотеці більше шкоди як користі. Недалеко пішли в цьому напрямкові взагалі в Європі. В великих бібліотеках звичайно відповідні місця займають учені, що як фаховці одної галузі науки може нимоволї дивляться на свою посаду в бібліотеці як почесну другорядну ї більше віддають свої сили своїм безпосереднім науковим працям. В Америці знахїє. Там зявилися за короткий час такі бібліотечні знавці як Вільям Пуль із Чїкаго, Чарльз Кеттер із Норсеїберланда, Девї Мельвїль-відомий творець міжнародньої децимальної системи. Там бібліотекар у суспільствї займає почесне місце поруч із педагогом. Служити читачевї, їти назустріч його запитанням, навіть викликати їх, будити у читача думку, пирити книжку серед громадян, це все безпосередні обов'язки бібліотекаря, а не лише видавати та приймати книгу. Бібліотекар мусить мати любов до порядку, відданість праці, бути в обходженнї з читачами виїмово чемним, володіти доброю пам'ятю, здоровим глуздом, сициклопедичним знанням, мати добре письмо, любити колекціонування. Так думають в Америці. Бібліотекар проходить фахову підготовку в фаховїй школі. Перша така школа була заснована Девї в Нев-Йорку 1887р. Відкривши ся в курсом на 3 місяці, ця школа пізніце перетворилась в двохрічну з 3-курсом практичним. Вступні іспити презадяться комісіями професорів, що виїзджа-

ють на місце постійного перебування кандидатів до школи, як що вони не живуть в току ж місці. Від кандидата до школи вимагана загальна середня освіта, вік не менше 20 років, фізичне здоров'я, сила, зручність, палка удача й охота до праці, працездатність, бажання всесторонньої освіти. Надають більш прав при вступі знання мови й соціальні та економічні науки. Мови викладають такі: англійську, німецьку, французьку, латинську, еспанську та італійську. Поступаючі кандидати до школи пишуть спеціальну анкету, на підставі якої роблять висновки щодо відповідності кандидатів до школи та чи можуть вони весело з відданістю присвятити себе бібліотеці. Шкільний рік починається в жовтні, кінчається в червні. Тягнеться 36 тижнів по п'ять шкільних днів у тиждень з 8 год. працю денно, за винятком офіційних свят. 8 година праця є максимум якого пропонується не переступати. Одна година призначена для обов'язового відпочинку на свіжому повітрі. Слухачі мають кожний свій окремий стіл за яким може працювати від 8 рано до 10 увечорі. Весною 10 днів йде на екскурсії /виправи/ до великих відомих бібліотек для порівняльних студій. Три мєс. вільних ферій йдуть на вільну працю звичайно теж у бібліотеках. Курс платний 100 дол. для народжених у штаті, 150 для чужинців. Ще витрачується 40 дол. на звідування бібліотек, -20 на підручники та инше. Спосіб навчання - семінари, та практична праця. Метод порівняльний. Професори - співробітники Нев-Йоркської бібліотеки. Той що склав усі іспити, дістає *passcard* - картку, де засвідчується його знання. Прослухавши 2 курси та склавши іспити з 75% успішности дають диплом, тим хто має 90% успішности - диплом із визначенням. Скінчивши науку 2 курсів та прослуживши 5 років в бібліотеці й давши за цей час твори бездоганної літературної форми надається звання *B. L. S.* - бакалявра бібліотечних наук. За особливі заслуги та видатні праці дається звання доктора - *D. L. S.* Число тих, що скінчили такі школи тепер понад 1000. Всі вони мають славу найкращих робітників. Ті, що не мають можливости пройти курс школи, поступають на *Summer schools* - літні курси та *Career-advance course* - курси коресподентські, що теж дають фахову підготовку. Число таких шкіл 14. В Пітсбурзі спеціально для жінок. Є ще один тип шкіл, так звані *Apprentice class* - для тих, хто зовсім не знайомий з бібліотечним ділом.

От так широко поставлена підготовка дає в ряду других громадських діячів, громадянина бібліотекаря -

-проводаря в тих культурних центрах, куди йдуть шукати самоосвіти й відпочинку з однаковою охотою й бідний, й багатий, й малий, й старий. Ніхто не зробив для пробудження громадського самопізнання стільки як громадянин-бібліотекар. Його праця дійшла в самі закинуті кутки краю, торкнулася всіх питань рівно наукових, загальноосвітніх, культурних ...

Бібліотека тимто й має своє велике значіння, що тут не існує ні сословних, ні класових або побутових парканів. Тут збираються всі від робітників до міністрів.

Бібліотечні співробітники в Америці це жовніри великої соціальної армії, що бореться за краще життя.

В одному ряді зі школою, театром, музеєм, бібліотека в дружньому зусіллі переробляє життя за ліпшими зразками.

Світ знання, світ культури - освітлює цей великий шлях, де кожний новий крок є кроком до кращої долі людства.

IV. 1925р.

З МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ.

Український театр у Празі. 16. XI ц. р. в театральній залі Народного Дому на Виноградах заходами Громади студентів емігрантів із В. України під проводом Г. Підгірного і при участі корифея укр. сцени, - б. директора укр. театру М. Садовського і б. директора укр. державного театру в Києві Ол. Загарова відбулася вистава "Тарас Бульба", у перерібі М. Старицького. Виставу цю заповіджено тихнем раніш голосною реклімою в Чеській мові. Розуміється, для людей, що бачили вже на сцені шановних артистів Садовського й Загарова, не потребувалось рекліми, але багато публіки притягла і рекліма. І справді театральна зала вщерть була заповнена публікою. Були на виставі й Чехи. Але треба сказати, що публіка чекала від вистави більше ніж побачила /розуміється, не від поодиноких артистів, а від цілої вистави/. Замітка ця не претендує на всебічну рецензію. Ми лише звернемо увагу на деякі моменти у постановці пєси, що неприємно вражали глядача. Передовсім, муємо зауважити про деякі ненатуральні моменти, як напр. таку німу сцену. Цілком неприродним є щоби челядь-молоді козаки й дівчата, прибираючи зі столів після вечері на подвіррі в Бульбі і стелючи там же на подвіррі паничам і старому Бульбі наніч спати /як бачимо, сцена досить дов-

га/, не перекинулася бодай одним словом - наче всім зацікавлено, тим більше, прийнявши на увагу таку велику подію в родині Бульби, як приїзд з Києва паничів-Бульбиних синів. А між тим в самому творі Гоголя - "Тарас Бульба" яскравими фарбами відбилася вдача українського народу. Далі треба зауважити, що місцями повільне темпо гри не відповідало швидкому розвиткові подій, як напр. сцена появи Жидків в козацькому таборі під Дубном, сцена занадто довга, нудна і для такої поважної пєси, як "Тарас Бульба" занадто шаржована - /Жидки пролазять поміж козацькими возами рачки задом наперед/. Поминувши крім наведеного ще деякі дрібні моменти, треба признати, що вистава пройшла добре, коче при відповідній підготовці пройшла б бездоганно. Дуже добре провели свої ролі: М. Садовський /Бульба/, п-ні Сивачова /Настя Бульбиха/, Ол. Загаров /Дубенський воевода/, п-ні Іванова /донька воеводи/, п-ні Морська /Татарка-служка воеводівни/, М. Самойлович /сотн. Шило/ - особливо він був цікавий коли, підпивши на бенкеті в Бульби з нагоди приїзду з Києва Бульбиних синів, пустився на подвіррі навприсядки гопака. Решта артистів, як М. Тобілович /Остап/, Підгірний /Андрій/, Яворський /Сотник Кукубенко/, Сірий /Сотн. Товмач/, Ф. Василевич /Заремба-адютант воеводи/, провели свої ролі слабше. Розуміється, анарчи в яких умовах доводиться працювати тут на чужині мистцям нашого театру та прийнявши на увагу, що в виставі, про котру тут йде мова, брали участь люди, що недавно почали працювати на сцені, громадянство наше не може ставити до артистів великих вимог. Але ми не мусимо забувати, що вистава дається не десь у Пирятині, чи в Копайгороді, а в столиці Європейської держави, де завжди можуть зайти до укр. театру чужинці подивитися на укр. театр, мистецтво. Тому на майбутнє для гідної репрезентації укр. театру у чужій столиці голосній рекламі мусить відповідати і підготовка вистави. Так само щодо вибору пєси необхідно, щоб пєси історичного характеру підбиралися відповідно до сучасних національно-державних змагань Українського народу. "Тарас Бульба" дуже далекий від таких вимог і ця пєса, особливо в останній дії /спалення Поляками Бульби/, скоріш є апотеозом Польщі. На прикінці ще кілька слів до впорядників вистави. Щоб публіка на салі сама не віджукувала своїх місць і щоб тим не утворювався на салі базар /як то було на останій виставі/, на майбутнє необхідно поставити на салі двох-трьох білетерів, котрі уміли б швидко розсадовити на місця публіку. Так само спізнання початку вистави більше ніж на 1/2 год. треба віднести на рахунок адміністрації.

Забужанець.

21/XI. - З нагоди 25-літньої річниці з дня смер-
ти славного чеського композита Зденка Фібіха наш
Інститут заходами свого музично-педагогічного від-
ділу влаштував концерт-академію. Програму складено
виключно з творів згаданого вище композита.

Концерт-академія в цілому полишила дуже приємне вра-
жіння. Всі виконавці вивязалися з успіхом зі свого
завдання.

Зокрема маємо зупинитися на хорозій точці /"Мрія"-
-мішаний хор/, де, при невеликих голосових засобах
хору, диригент п. доц. Щуровська-Росиновичіва блисну-
ла своїм таланом і вмінням вести хор крізь небезпе-
чні й чужі українському вуху звукові комбінації; а
також - на грі п. доц. Н. Ніжанківського /малярські сту-
дії ор. 54/ II ч. 4, "Леда і Зевс"/.

Гра молодого, талановитого композита нашого зроби-
ла глибоке вражіння.

Глибока продуманість дала майже ідеальне виконання,
що відзначалося викінченістю, елеганцією й філігран-
ною барвистістю згуків.

Але, що найважливіше, згуки промовляли до душі.

Зі свого боку можемо висловити побажання, щоби музич-
ний відділ частіше влаштовував подібні концерти,
але в якійсь иншій салі, бо сала "Студ. дому" абсолют-
но не надяється для подібних концертів в силу немо-
жливих акустичних умов, а неприладьена для більшого
числа відвідувачів гардероба, змусила почати концерт
на 40 хвилин пізніше супроти визначеної години.

Ляїк.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ.

1. "Хліборобська Україна" кн. V, видання Укр. союзу Хлі-
боробів-Державників. Відень, 1925р.

2. "Український вістник". Орган незалежної респ.-дем.
думки. Збірник II, 1925. жовтень Прага-Подєбради.

3. "Наша Громада" ч. 10 /24/ 1925. жовтень. Видає У.Р.
Акад. Громада при У.Г.А. Подєбради.

4. "Студенський вістник" ч. 11. Журнал Центр. Союзу Укр.
Студ. - "Десус". річн. III, листопад 1925. Прага.

5. "Пчолярство". Орган краєвого пчолярського соедине-
ння Подкарпатської Русі, рок видання III. Май-юній
ч. 5-6.

6. "*L'Orient Libre* - " Organe de l'Union des Associa-
tions des Etudiants Emigrés des Nations de l'Europe Orien-
tale. v. 4-5. Janvier 1925.

7. *S. A. B. Bulletin du Bureau International Agraire.*
II. Par. III. 20. Août 1925. Prague

8. "Тризуб". тижневик ч. 4. рік вид. I. листопад 1925р.
Париж.

З ЖИТТЯ АКАДЕМІЧНОЇ ГРОМАДИ.

7/XI відбулися річні загальні збори Академічної Громади при Інституті.
Обрано нову Управу: голова - В. Гомани, заступник голови - Гр. Деркач, секретар - І. Рябів, скарбник - П. Іржаківський, член - О. Іващенко; кандидати: С. Шлендикова, В. Каролуп.
Ревізійна комісія: голова - М. Самойлович, члени: - О. Іванів, О. Чайківська.
Виступили із громади на власне бажання студенти: Я. Кралько, В. Скубко.

На пресовий фонд "Спудея" склали:
Проф. Л. Білецький 10кч., доц. Д. Чижевський 10кч.,
доц. Ів. Кабачків 5кч., Ів. Сокальський 5кч.;
За що Вп. жертводавцям редакція складає сердешну подяку.

ЗМІСТ.

1. Б. Гоман: - "На теми дня".
2. Д. Чижевський: - "На теми філософії історії".
3. Цікаві думки.
4. Кутки педагога.
5. Д. Дорощенко: - "З моїх студентських спогадів".
6. М. Г.   x   x
  x
7. Б. Г. - "Заклик".
8. М. Г. - "Киця".
9. Роксолана: - "Білі магнолії".
10. Quasi homo: - "Поєзії".
11. Redivivus: - "Вузляки".
12. Гр. Деркач: - "Ще дещо про Київську Академію
та її студентів".
13. П. Зленко - "Бібліотечна справа в Америці".
14. З містоцького життя.
15. *Varia.*

Redace a expedice: Praha Nusle údolí Oldřichova 43.
Zodpovědný redaktor B. Homrín.

Tisk L. Kaucký Praha-III.